

Jona Oberski
KINDERJAREN

NOVELLE | ANTHOS

Kinderjaren

Jona Oberski

Kinderjaren

Anthos | Amsterdam

ISBN 9789041416803

© 1978, 2010 Jona Oberski

De eerste druk van deze uitgave is in 1978 verschenen

bij uitgeverij BZZTÔH, Den Haag

Omslagillustratie © Jack Prince

Foto auteur © Froukje Slijper

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Wommelgem

*gras, in een blauwe theepot,
apart, tussen het groeiend
uitbloeiend, doorlevend gras gezet.*

Judith Herzberg
Uit: 'Beemdgras en zachte dravik'

I

Vergissing

‘Niet schrikken, alles is goed, ik ben bij je.’

De hand die op mijn wang werd gelegd was van mijn moeder. Haar gezicht was vlak bij het mijne. Ik kon haar bijna niet zien. Zij fluisterde en streekte mij over mijn hoofd. Het was donker. De muren waren van hout. Het rook vreemd. Het klonk of er meer mensen waren. Mijn moeder tilde mijn hoofd op en schoof haar arm eronder. Zij trok mij tegen zich aan. Zij kustte mij op mijn wang.

Ik vroeg waar mijn vader was.

‘Er is een vergissing gemaakt, maar alles komt weer goed. We zijn een paar dagen op reis met een heleboel andere mensen. Straks gaan we weer naar huis en daar is pappie dan ook. Maar ze hebben zich vergist, daarom moeten wij nu eerst een paar dagen hier blijven logeren, net zoals we laatst bij Trude logeerden. Dat herinner jij je toch nog wel? Trude had bloemkool gemaakt. Maar toen het eten op jouw bordje kwam, at je het niet, want jij houdt gewoon niet van bloemkool. Zij wilde je wijsmaken dat kinderen uit de bloemkool kwamen. Maar jij weet dat ze uit de buik van hun moeder komen. Jij bent uit mijn buik gekomen, weet je wel? Je hebt op de foto’s thuis gezien hoe jij als baby uit mijn buik kwam en hoe je melk dronk uit mijn borst en hoe je in bad ging. Weet je het nog?’

Pappie moest gisteren vroeg naar kantoor. Toen kwamen ze ons halen, maar jij was heel slaperig. Herinner jij je dat nog? We hebben een heel eind gelopen. Ik heb een briefje voor pappie achtergelaten, want ze hebben een vergissing gemaakt, wij hoefden eigenlijk helemaal niet mee. Ze zullen het briefje aan pappie geven en over een paar dagen gaan we weer naar huis. Er zijn hier nog veel meer mensen en kinderen dus je zult je niet vervelen. We hebben maar weinig speelgoed bij ons want we moesten meteen weg. Ik kon niet eens de buurvrouw waarschuwen. Gelukkig ontmoetten wij later allerlei bekenden. Weet je nog? Die aardige meneer L. heeft nog grapjes met jou gemaakt. Hij zou ook pappie waarschuwen. Dat heeft hij nu allang gedaan.

Misschien krijgen we morgen, als het licht wordt, wel een brief van pappie.

Er zijn hier nog meer mensen, daarom moeten wij fluisteren. Anders worden ze wakker. En alle mensen hier zijn moe. Jij ook hè? In de trein hierheen heb je alsmaar geslapen. Herinner jij je nog de trein? Nee hè, schatje, je was zo slaperig.

Het is wel dom dat ze zich vergist hebben, maar over een paar dagen zijn we weer thuis.'

Iemand riep schschschttt. Mijn moeder fluisterde zo dicht bij mijn oor, dat het kriebelde. 'Ga maar lekker slapen. Ik blijf bij je. Morgen gaan we ons kamp bekijken en over een paar dagen gaan we weer naar huis, naar pappie.'

Zij gaf mij een kus. De lucht in mijn neus was koud, onder de deken was het ook koud. Ik kroop dicht tegen mijn warme moeder aan en haar warme lucht kwam in mijn neus.

Op de tweede dag kwam er een brief van mijn vader en op de vierde een pakje. Ik vroeg elke dag of we al terug zouden gaan. Maar zij zei nog een paar dagen.

Na een week gingen we terug. Er gingen nog een paar mensen, de meesten bleven.

Mijn vader wachtte ons op.

Hij zoende mijn moeder en mij en zij huilden.

Harlekijn

‘Jij kunt heel goed je ogen dicht houden,’ zei mijn moeder. ‘Doe ze dan nu goed dicht. Ik draag je naar binnen en je mag ze weer open doen als ik het zeg. Afgesproken?’

Ik deed mijn ogen dicht. Door mijn dichte oogleden kon ik het licht zien dat in mijn kamer brandde. In mijn kamer hoorde ik mijn vader. ‘We komen?’ riep mijn moeder. Zij nam mij op haar arm. Ik keek even wat er gebeurde. ‘Nee schatje, dicht houden, dat heb je toch beloofd.’ Zij liep met mij door het huis. Omdat mijn ogen steeds open wilden, legde ik mijn hand erover. Ik merkte dat wij bij mijn vader kwamen. ‘Doe ze nu maar open.’ Op hetzelfde moment begonnen mijn vader en moeder lang-zal-hij-leven te zingen. Mijn vader en moeder kusten mij op mijn wangen en ik gaf kusjes terug. Mijn vader nam mij over uit mijn moeders arm. Mijn moeder keek naar mij. In haar donkere ogen zag ik de lamp weerspiegelen. Met mijn wang voelde ik de ruwe wang van mijn vader en zijn kriebelende haar. Zijn haar was zwart. Mijn moeders haar was rood. Wij hadden onze kamerjassen aan. Die van mijn vader was lichtbruin. Die van mijn moeder en mij waren lichtblauw. Op tafel lagen allerlei kleurige dingen.

‘Wil je je cadeautjes niet uitpakken?’

Ik keek naar mijn vader. De kleuren van de tafel weerspiegelden in zijn ogen. Ik gaf hem een kusje op zijn neus. Hij moest lachen.

‘Wil je je cadeautjes niet dichterbij zien?’ Hij wilde mij op de grond zetten, maar ik zat juist zo lekker. Ik bleef hem vasthouden met mijn arm om zijn hals.

‘Dat is allemaal voor jou.’ Mijn moeder knikte naar mij, wees naar de tafel en kuste mij. Zij pakte een rood pakje van tafel, begon het open te maken en vroeg mij of ik haar wilde helpen. Terwijl zij het pakje vasthield, probeerde ik met één hand het papier eraf te krijgen. Het scheurde.

‘Dat geeft niet, het is alleen maar het papiertje.’ Mijn vader zette mij op de

grond. Met twee handen haalde ik het papier eraf. Er kwam een platte houten pop uit met touwtjes. Zijn lijf was bruin en rood en geel. Zijn gezicht lachte. Mijn moeder pakte één touwtje en hield het omhoog. ‘Trek maar hieraan.’ Met mijn ene hand pakte ik mijn vaders kamerjas vast, met mijn andere gaf ik een ruk aan het touwtje. Mijn moeder hielp mee en hij deed zijn armpjes en beentjes opzij en terug als ik trok en weer losliet.

‘We zullen het harlekijntje boven je bed vastmaken. Hier schatje, pak hem maar met twee handen.’ Ik deed het en ik had plezier met mijn pop. Mijn vaders arm lag om mijn moeders schouder en samen keken wij naar het dansende harlekijntje. Ik moest elke keer zo lachen als hij zijn beentjes wijd deed. Zij lachten ook.

‘Er zijn nog veel meer cadeautjes. Kijk.’ Ik keek naar de harlekijn in mijn hand.

‘Het is te veel tegelijk, laten we ze straks maar geven,’ zei mijn vader. Hij tilde mij met twee grote handen om mijn middel op en ik vloog lachend door de lucht. Hij zette mij op zijn schouders, bukte heel diep bij de deuren en liet mij op het grote bed van mijn ouders ploffen. Ik kroop onder de lichtblauwe dekens. Mijn vader en moeder dronken thee in bed. Wij lachten om mijn harlekijntje.

Later kreeg ik ook de andere cadeautjes.

Kruidenier

Achter mijn rug was de ingang van de winkel. De deur was open. Mijn moeder was binnen. Ik hoorde haar praten met de winkelmeneer. Regen pletste op mijn capuchon. Mijn handen, onder mijn capeje, bleven droog. Ik stak een hand door de spleet. Ik zag de regenstralen op mijn hand neerkomen. Telkens op een andere plaats gaven de druppels mij een koud tikje.

Overal om mij heen was zand. Ik pakte een lichtgele baksteen en zette hem rechtop in het donkergele zand. Ik liet hem los. Hij viel om. Met de steen duwde ik het zand een beetje plat. Hij bleef staan.

Mijn moeder kwam bij mij staan. 'Vind je het lekker in de regen? Wil je je emmertje en je schepje hebben? Ik haal ze wel even.' Ik keek om mij heen. Er was verder niemand. Ik zag alleen de winkel: een nat raam en een donker gat. Mijn moeder riep naar binnen dat ik voor de deur bleef spelen. De kruidenier riep 'goed'.

'Zo meteen zie je mij daar boven voor het raam.' Zij wees naar ons raam. Mijn moeder liep naar ons huis. Ik keek haar na. De kruidenier kwam in de deuropening staan. 'Lekkere regen, hè?' Ik wees naar mijn moeder. 'Ze komt zo terug,' zei hij. Mijn moeder klopte hard op ons raam en zwaaide naar mij. Ik lachte en zwaaide terug. Ik pakte nog een steen en zette hem ook rechtop. Hij viel steeds om als ik hem losliet. Ineens stond mijn moeder bij mij. Zij stak de schep in de grond en deed het zand in het emmertje. 'Zie je? Zo,' zei zij. Dat wist ik ook wel. Ik pakte het schepje en ging scheppen. 'Ik ga weer naar boven,' zei zij en kustte mij op mijn natte voorhoofd. Ik gaf haar een kusje op haar natte kin.

Met mijn schepje klopte ik zand plat. De stenen bleven er op staan. Mijn moeder had ook een vormpje meegebracht. Ik gooide het vol zand. Ik legde alle zandtaartjes naast elkaar.

De stenen vielen om. Ik zag twee voeten. Ik ging rechtop staan. Een jongen

keek mij aan. Hij tilde één been op en hield zijn voet boven een taartje. Ik keek naar de taartjes. Pets. De grootste taart was kapot. Hij trappelde over alle taartjes. Het vormpje verdween in het zand. ‘Hahaha’ riep hij en liep weg. Ik moest lachen. Met mijn schepje haalde ik het vormpje uit het zand. Ik legde de nieuwe taartjes op een plat stukje zand. Ik schepte het emmertje vol om een grote taart te maken. Met mijn hand maakte ik een plekje mooi glad. De voeten kwamen bijna op mijn handen. Ik trok ze vlug weg en keek omhoog naar de jongen. Hij trapte alle taartjes stuk. Hij keek naar zijn voetstappen. Hij riep ‘haha’ en ‘zo’ en ‘lekker’. Ik keek naar ons raam. Mijn moeder was niet te zien. De winkel deur was dicht. Mijn capuchon werd van mijn hoofd gerukt. ‘Haha, wat een jodenjas.’ Er kwam allemaal zand op mijn hoofd. Ik ging huilen. Het emmertje viel naast mij op de grond. Ik stond op. Ik rende naar ons huis. Ik rende de trap op. Ik bonsde op de deur. Mijn moeder deed open. Zij pakte mij op. Zij zei: ‘Ach schatje, wat is er gebeurd?’ Zij drukte mij tegen zich aan. Zij haalde voorzichtig met een washandje het zand uit mijn gezicht. Zij kustte mij en streelde het zand weg over mijn hoofd. Ik hield op met huilen. ‘Ach wat een diepe zucht,’ zei zij. Zij nam mij mee naar het raam. ‘Heb je je schepje en emmertje niet meegebracht?’

Zij ging ze halen. Ik wilde niet mee. Ik keek uit het raam. Zij kwam terug. Ik liep naar de deur, naar haar toe. Ik vroeg of zij het vormpje ook had. Zij ging terug. Het vormpje was niet meer te vinden.

Later kwam mijn vader thuis. Wij vertelden hem wat er gebeurd was. Mijn vader vroeg of het de jongen van de kruidenier was geweest. Ik knikte. Mijn vader ging naar buiten. Ik keek uit het raam en zag hem de winkel in gaan. Na een tijdje kwam hij terug. Hij nam mij op schoot en gaf mij een kus. De kruidenier had gezegd dat het zeker zijn zoon niet was; dat hij ons toch altijd alles gewoon verkocht had; dat hem dat al genoeg moeilijkheden had opgeleverd; dat mijn moeder mij ook nog eens alleen had gelaten bij hem voor de winkel. Mijn vader zei dat mijn moeder dat maar niet meer moest doen.

De middag daarna hilde mijn moeder. Mijn vader troostte haar. ‘Hij wilde mij niets verkopen,’ zei zij. ‘Ik vroeg waarom niet, want we hebben toch altijd goed betaald. Hij zei dat het hem verboden was.’ Mijn vader zei dat mijn moeder toch in de winkel van een kennis van ons kon kopen, die ons wel wilde helpen. Mijn moeder vond het wel wat ver lopen, maar ja.

Ik kroop bij mijn moeder op schoot. Ik deed mijn arm om haar hals. Zij drukte mij tegen zich aan. Mijn vader kwam bij ons.

‘Wij hebben een kringetje van hoofden,’ zei hij. ‘Zo kunnen wij elkaar alle drie tegelijk een kus geven.’

Dat deden wij.

Glazenwasser

‘De glazenwasser is er.’ Mijn moeder wekte mij zachtjes uit mijn middagslaap. ‘Kom je kijken?’

Ik ging overeind staan en deed mijn armen om haar hals. Zij tilde mij op en droeg mij naar de grote kamer. De kachel brandde en de lamp was aan. Er klonk muziek.

Ik kroop op de bank tegenover de boekenkast. De glazenwasser zwaaide naar mij door het raam. Ik zwaaide terug. Mijn moeder gaf mij een beker warme melk. Buiten was het donker. De glazenwasser had witte kleren aan. Met de spons maakte hij de ramen nat. Hij wreef van boven naar beneden, van links naar rechts naar links. Soms krabde hij met zijn nagel. Daarna deed hij nog eens hetzelfde met een andere spons die hij in een andere emmer doopte. Hij drukte de natte spons helemaal plat tegen het raam. Kronkelende waterstralen liepen langs het raam omlaag. Hij veegde met de zwarte trekker het meeste water weg: links rechts links rechts, met grote bogen. Uit de witte emmer pakte hij de zeem, drukte hem uit en vouwde hem op. Links rechts net als met de trekker, maar dit keer ging het stroever. Ik hoorde het piepen op het raam. Mijn moeder keek op van de strijkplank. Zij zette de muziek harder. ‘Vind jij dit mooie muziek?’ Ik knikte. Zij begon te zingen. ‘Die muziek is gemaakt door Mozart. Zo heet de componist, onthou dat maar, Mozart.’

Zij zette de strijkbout achterover op de plank en pakte weer iets van de stapel. ‘Wil jij het voor mij natmaken?’ vroeg zij aan mij. Ik nam nog een slok warme melk. Daarna liep ik naar haar toe. Zij doopte mijn hand in het lauwwarme water en sprenkelde de druppels over de stof van haar jurk. De glazenwasser kneep zijn lippen op elkaar en knikte. Hij ging op de rand van het raamkozijn staan, verzette de ladder en maakte het andere raam nat. Mijn moeder rolde de jurk in elkaar. Ik dompelde mijn hand weer in het water, besprenkelde nog wat andere kleren en rolde ze op. Daarna besprenkelde ik mijn haar.

Ik liep naar mijn kamer, klom in mijn bed en pakte mijn harlekijn. Die liet

ik dansen voor de glazenwasser. Hij klapte. Daarna klom hij de ladder af.

Mijn moeder nam mij op schoot. Zij borstelde zachtjes mijn haar, aan de ene kant naar links, aan de andere kant naar rechts.

‘Kijk eens hoe mooi je bent, wat een prachtige krul.’ Ze leunde een beetje opzij, zij bekeek mij en ik keek naar haar. ‘Kijk maar in de spiegel.’ Ik keek naar het raam en ik zag ons zitten. Mijn moeder hield haar gezicht vlak naast het mijne. De lamp en de witte hoes op de strijkplank waren ook duidelijk te zien.

Pont

Mijn moeder deed de knopen van mijn cape dicht en zette de capuchon op mijn hoofd. Ze haalde mijn handen door de spleten naar buiten en trok me mijn wanten aan. Zij kustte me en ik gaf mijn vader een hand. Samen liepen wij de stenen buitentrapp af en de straat op. Wij liepen het korte stuk van de straat uit, door de sneeuw, staken het landje over en kwamen bij de steiger van de pont in de Amstel. Het waaide en de golven klotsten tegen het donkerbruine hout.

De pont lag aan de overkant. Ik bibberde. Mijn vader strekte zijn armen en sloeg ze tegen zijn lichaam. Tegelijkertijd trappelde hij snel op de grond. Ik deed hem na. Hij gaf mij een hand en zo stonden wij samen te trappelen tot de pont aanlegde en wij aan boord gingen.

‘En,’ vroeg de pontbestuurder aan mij, ‘wil jij nog altijd pontbestuurder worden?’ Ik knikte. Met zijn drieën liepen wij richting stuurhut. De pontbestuurder liep de trap op. ‘Nou,’ riep hij naar beneden, ‘kom je nog boven? We moeten vertrekken.’

Ik keek mijn vader aan. Mijn vader zei tegen de pontbestuurder dat het toch echt niet kon. De stuurhut was zo klein. En als iemand het zou merken.

‘Ach er is verder toch niemand op de boot.’

Mijn vader bracht mij de trap op. De deur ging open en ik ging naar binnen. Mijn vader kon er niet meer bij. Door het raam van de deur zag ik zijn hoofd langzaam naar beneden zakken. Ik keek naar de pontbestuurder. Hij tilde mij op en hield mij met mijn gezicht voor het raam. Onder aan de trap stond mijn vader en hij zwaaide naar mij. Ik lachte. De pontbestuurder zette mij neer. ‘We vertrekken.’ Hij draaide aan allerlei dingen en trok aan een ketting. Ik schrok van de fluit. Vóór mij was een groot stuurwiel met een handvat eraan. ‘Ga jij maar sturen,’ zei hij tegen mij. ‘Als je zo draait gaan we die kant op en zo de andere kant.’

Het was zo’n herrie, dat ik hem bijna niet kon verstaan. Alles trilde en

rammelde en de motor maakte lawaai. We schommelden en ik wist dat we los van de kant waren. De pontbestuurder pakte mijn handen en legde ze op het wiel. Ik keek om mij heen. ‘O, je ziet natuurlijk niets,’ zei hij. Met één hand tilde hij mij op. Zo opgetild te worden was niet lekker. Beneden stond mijn vader. Hij keek naar het water. Zijn haren waaiden over zijn gezicht. We waren midden op het water. Ik zag de golven. Ik pakte het stuurwiel en draaide het. ‘Kijk nou es wat je doet,’ zei de pontbestuurder. ‘We gaan helemaal verkeerd.’ Ik zag dat we nu niet meer naar de overkant voeren, maar de rivier op. ‘Terug, terug kapitein,’ riep hij lachend. Ik stuurde met al mijn kracht terug en we voeren weer de goede kant op. De pontbestuurder zette mij op de grond en lachte. ‘Mooie schipper ben jij.’ Ik pakte het stuurwiel en begon weer te draaien. Maar er kwam geen beweging meer in. ‘Nu even loslaten, we gaan aanleggen.’ De pontbestuurder draaide razendsnel het wiel in de rondte. Ik keek naar hem, maar hij tilde mij niet op. Toen we stil lagen nam hij mij mee de trap af.

Mijn vader haalde uit zijn binnenzak een sigaar. ‘Geef jij dit cadeautje maar aan de pontbestuurder. Omdat hij jou heeft laten sturen.’

Ik keek naar mijn vader. Mijn capeje waaide naar alle kanten. Er zaten zwarte vlekken op de gele stof. ‘O kijk nu toch,’ zei mijn vader. ‘Nu ja, dat hoort erbij als je een schip bestuurt.’

Ik gaf de sigaar aan de pontbestuurder. ‘Dank je wel. Kom je nog eens terug?’ Toen we de pont af liepen zei hij tegen mijn vader: ‘De kleine heeft het goed gedaan. Hij spreekt ook al goed Nederlands.’

Mijn vader zei: ‘Hij is hier geboren. Wij doen ons best om Nederlands met hem te spreken.’

‘Jullie zijn vlug terug,’ zei mijn moeder toen we binnenkwamen.

‘Hij mocht de pont besturen en hij wilde niet wandelen.’ ‘Was de pontbestuurder blij met de sigaar?’

‘Ja hij vond het erg aardig. Het is een aardige man. Als ze allemaal zo waren,’ zei mijn vader. Hij zei ook dat er wat olievlekken op mijn capeje waren gekomen. Hij ging ze schoonmaken.

Mijn moeder nam mijn handen tussen de hare. De mijne waren koud, de hare warm. Mijn vingers tintelden.

Meneer Paul

Mijn vader nam mij mee naar zijn kantoor. Mijn moeder had op mijn jas een gele ster genaaid. Ze zei: 'Kijk eens, nu heb jij net zo een mooie ster als pappie.' Ik vond het wel mooi, maar ik had toch liever geen ster gehad. Het was een heel eind lopen. Gelukkig nam mijn vader mij af en toe op zijn schouders.

Toen wij er waren zag ik een gewone voordeur net als bij ons huis. Ik vroeg of ik mocht aanbellen, maar mijn vader zei, dat hij het liever zelf deed. Hij drukte vaak achter elkaar op de bel en ik vroeg waarom hij dat deed, want ik mocht altijd maar één keertje kort drukken. Hij zei dat hij mij dat later weleens zou vertellen. Wij liepen de houten trap op en een donkere gang door. Daar klopte hij op een deur. Iemand deed open en zei mijn vader zacht goedendag. Daarna zei hij tegen mij: 'Zo dus jij bent de zoon van je vader, aangenaam kennis te maken meneer' en hij gaf mij een hand. Ik lachte een beetje en mijn vader zei dat ik meneer Paul goedendag moest zeggen. Daarna liet mijn vader mij zien waar zijn plaats was. Er stond een kleine tafel met een schrijfmachine. Mijn vader zei dat hij even iets ging zoeken in een andere kamer en dat ik zolang op zijn plaats mocht zitten of mocht rondlopen, maar ik mocht nergens aankomen. Hij liet mij zien naar welke kamer hij ging.

Naast het tafeltje van mijn vader stond aan elke kant ook een tafeltje met een schrijfmachine. En daarnaast ook. En vóór mij ook en achter mij ook. Ik stond op en liep naar de plaats waar meneer Paul zat. Ik vroeg hem waarvoor al die schrijfmachines waren. Hij zei dat ze om te typen waren en hij vroeg of ik ze al geteld had. Dat ging ik doen. Ik liep heen en weer door de gangetjes en telde er dertig. Dat was goed. Meneer Paul vroeg of ik zin had om ook iets te typen. Ik keek hem aan of het echt mocht. Hij nam mij op schoot en deed een nieuw vel papier in de machine. Hij liet mij zien hoe het moest en hij vertelde bij alles precies wat hij deed. Daarna pakte hij mijn vinger en typte met mij samen mijn naam. Hij draaide de rol wat door, zodat ik het lezen kon.

‘Vind je het leuk?’ Ik wilde nog meer typen. Hij pakte wat kussens, stapelde ze op elkaar op mijn vaders stoel en zette mij erbovenop. Zo kon ik mooi bij de toetsen.

Ik ging typen. Hij ging zelf ook weer typen op zijn eigen machine. Ik probeerde mijn vaders naam te typen, maar het was erg moeilijk om de goede letters te vinden. Ze zaten allemaal door elkaar en ze zagen er anders uit dan ik geleerd had op de kleuterschool. Als ik een letter niet kon vinden, mocht ik aan meneer Paul vragen om mij te helpen. Hij wees de letter dan aan op zijn machine. Daarna liep ik terug, klom op de stapel kussens en typte hem op mijn papier. Na een poosje had ik geen zin meer. Meneer Paul was ook opgehouden. Hij ritselde nog wat met papiertjes, maar verder was het erg stil in de kamer. Het witte papier schitterde in mijn ogen. De toetsen van de schrijfmachine glommen.

Mijn vader kwam terug en zag dat ik getypt had. ‘Dat is aardig van u meneer Paul,’ zei hij.

Wij gingen weer weg. Ik gaf meneer Paul een handje. Hij vroeg of hij mijn hand mocht houden, maar ik schudde nee. Ik vroeg aan mijn vader of wij een schrijfmachine mee naar huis konden nemen. Maar mijn vader zei dat het niet ging. Mijn velletje mocht wel mee.

Thuis liet ik het aan mijn moeder zien en ik vertelde haar over het witte licht zonder lampenkappen en over alle schrijfmachines en meneer Paul.

Muiderpoort

Er schreeuwde een man. Ik werd wakker. Mijn kamerdeur werd opengerukt. Er bonkte iemand naar binnen. Het licht ging aan. ‘Wat is hier?’ riep de man. Mijn moeder kwam binnen. Zij zei: ‘Dat is de kleine jongen; gaat u weg uit de kamer; ik zorg voor hem.’

‘Opschieten, opschieten,’ schreeuwde de man. Mijn moeder kwam bij mijn bed staan en streelde me over mijn hoofd. Ik hield mijn ogen dicht. ‘Wakker worden, schatje, wij moeten op reis. Weet je wel. Wij hebben je toch verteld dat wij misschien weer op reis zouden moeten. Het is zover. Wees lief. Kleed je zelf even aan, net als anders.’

‘Opschieten, opschieten,’ schreeuwde de man. Het geschreeuw kwam nu uit een andere kamer. Ik draaide mij om. Ik trok het licht uit. Ik wilde slapen. Het licht ging aan. ‘Opschieten,’ hoorde ik vlak bij mij. Mijn arm werd vastgeklemd, de deken werd van mij afgerukt. ‘Opschieten.’ Ik gilde. Met mijn vrije hand trok ik de deken over mij heen. Mijn moeder kwam. Zij zei tegen de man: ‘Wat denkt u wel. We mogen ons toch zeker wel aankleden. Nu hebt u het kind aan het huilen gemaakt. Ik zou toch voor hem zorgen. Zo duurt het nog langer.’

‘Opschieten,’ schreeuwde de man, ‘wij moeten weg, ik heb mijn opdracht.’ Hij zwaaide zijn geweer om zijn schouder en ging de kamer uit. Het geweer knalde tegen de deur. Mijn moeder vroeg of ik mij alsjeblieft zelf wilde aankleden, net als anders. Zij had nog zoveel te doen. Zij gaf mij een broek en die moest ik aantrekken. Als ze terug zou komen, dan moest ik ermee klaar zijn. Ik begon mij langzaam aan te kleden. De man met het geweer kwam bij de deur. ‘Opschieten,’ schreeuwde hij weer. Ik gooide huilend mijn sok naar hem toe. Hij riep mijn vader. Mijn vader raapte de sok op en zei dat ik dat niet mocht doen. Hij hielp mij verder met aankleden.

Mijn moeder kwam binnen en vroeg wat ik nog wilde meenemen op reis. Zij rende weer weg. Even later kwam de groene man weer bij mijn deur. Hij hield zijn geweer opzij, maar ik had het gezien. Hij liep weer weg toen hij zag

dat ik aangekleed was. ‘Opschieten,’ schreeuwde hij weer, ‘opschieten.’ Mijn moeder kwam vragen wat ik nu mee wilde nemen, want de koffer moest dicht. Ik wist niets. Zij pakte mijn lurk en ging hem in de koffer stoppen. Wij deden onze jassen aan. Toen wilde ik mijn harlekijn meenemen. Mijn moeder zei, dat het te laat was, dat de koffer al dicht was. Ik ging huilen. Mijn vader zei dat ik mijn harlekijn dan zelf moest dragen. Hij pakte hem van de muur en gaf hem aan me. Het licht werd uit gedaan, de deur dicht en wij liepen de trap af. Mijn vader sjouwde twee koffers, mijn moeder twee tassen. Ik moest haar jas vasthouden. De soldaat riep ‘opschieten’, telkens als mijn vader eventjes de koffers neerzette. Het was heel ver lopen. Ik ging huilen. Mijn moeder nam mij op de arm, maar dat ging niet. Toen nam zij een koffer en mijn vader zette mij op zijn schouders. De soldaat riep ‘opschieten’. Mijn moeder zei dat hij ook wel iets kon dragen als er zo’n haast bij was. Hij zei dat hij dat niet mocht, ook al wilde hij het best. ‘Dan lopen wij net zo langzaam, als wij willen,’ zei mijn moeder. De soldaat pakte haar koffer.

Na een hele tijd lopen zette hij hem neer. Hij zei: ‘Nu moeten jullie hem zelf verder dragen, anders zien ze mij.’ Om de hoek moesten wij een huis in.

In het huis waren nog meer mensen. Wij mochten geen twee koffers en twee tassen meenemen, zeiden zij. Alleen één koffer voor mijn vader en één voor mijn moeder. Mijn moeder probeerde nog wat uit de tassen in de koffers te doen. Zij haalde dingen uit de koffers en legde ze in de hoek van de kamer.

De mensen zeiden dat de soldaten onbeschoft waren. Mijn moeder zei dat onze soldaat een koffer had gedragen, al mocht hij dat eigenlijk niet en dat ze alleen maar deden wat hun was opgedragen. De andere mensen scholden op de soldaten.

De deur ging open. Het werd stil. Er kwamen nog meer mensen in de kamer. De meesten hadden lange zwarte jassen aan.

Er kwam een auto, waar we allemaal in moesten, Het was erg vol. Ik zag alleen jassen. We stapten uit en moesten een zaal in. Overal waren mensen en tafels. Het was er erg druk. Er waren ook mensen boven op het balkon. Ik vroeg waar we waren. Het was de schouwburg, zei mijn vader. Vroeger werd hier toneel opgevoerd, waar de mensen naar konden kijken. Hij wees mij het toneel en het doek. Wij moesten lang in een rij staan. Af en toe schoven wij een eindje verder langs de tafels. Mijn vader kende veel mensen. Zij zeiden hem goedendag. Zij keken hem even aan. Hij keek naar de tafel. Bij elke tafel

kregen wij stempels. Het duurde allemaal erg lang. Het was er vol. Ik hield mijn neus dicht. Er kwamen steeds meer mensen. Mijn vader tilde mij op zijn schouders. Tussen de tafels stond het vol hoofden. Ik zei dat ik het hoofd van Trude zag.

Wij moesten weer naar buiten. Zover als ik maar zien kon liepen er mensen in zwarte jassen. Wij moesten erachteraan lopen. En achter ons kwamen er nog meer. Af en toe stond er een soldaat met een geweer in zijn hand. De mensen zeiden dat we naar Muiderpoort moesten. Aan het eind van de straat zei mijn vader: 'Kijk hier is de Muiderpoort.' Het was een gebouw met een poort waar je doorheen kon lopen. Waar waren alle mensen gebleven die vóór ons de straat uit hadden gelopen? Toen wij de hoek om gingen zag ik ze weer lopen. We waren er nog niet: dit was de Muiderpoort, maar we moesten naar het station Muiderpoort.

Wij gingen de trein in. Het was erg vol. De mensen zeiden dat wij naar Westerbork zouden gaan. Ik vertelde dat mijn moeder en ik daar al geweest waren. Ze vroegen aan mijn moeder hoe het er was en of mannen en vrouwen bij elkaar bleven. Mijn moeder vertelde dat ze apart sliepen, maar dat ze wel overdag samenkwamen. Ik vroeg of wij weer in onze eigen barak zouden komen. Mijn moeder zei dat zij het zou vragen.

De trein stopte vaak. Daarna moesten wij weer een eind lopen en moesten wij weer in de rij staan en kregen wij weer allerlei stempels. Mijn vader vroeg of het geen vergissing was dat wij hier waren. Hij moest toen allerlei extra papieren afgeven, maar het was geen vergissing. Mijn vader zei dat wij hoopten nu snel naar Palestina te vertrekken, we hadden al zo lang gewacht. Hij moest toen nog meer papieren afgeven. Misschien zouden wij wel gauw kunnen vertrekken.

Aan het nummer dat buiten op het hout stond, zag ik dat mijn moeder en ik in een andere barak waren gekomen dan de vorige keer.

Mijn moeder pakte de lakens uit de koffer en maakte ons bed op. Met mijn harlekijn en mijn lurk ging ik erin. Ik was heel moe, al was het nog licht. De pratende mensen maakten veel lawaai.

Blanke top

‘Deze keer is het anders in het kamp,’ zei mijn moeder. ‘Deze keer zijn wij met z’n drieën. Deze keer hebben wij allerlei benodigdheden bij ons, lakens en een boekje bijvoorbeeld. Deze keer is het geen vergissing: wij gaan niet morgen terug; wij blijven hier, of wij gaan verder,’ zei zij. ‘Maar wij moeten wel weer wachten. De vorige keer moesten wij wachten op bericht om naar huis te gaan. Deze keer moeten wij wachten op bericht om verder te gaan, naar Palestina.’

Mijn vader zei tegen mijn moeder dat hij alle papieren had afgegeven en dat wij op de stempels moesten wachten.

Mijn vader leerde mij alvast Hebreeuwse letters. Ik verhaspelde de letters want hij had ze erg dicht bij elkaar geschreven op een heel klein stukje papier. Ik kon echt niet zien waar de ene letter begon en de andere ophield.

Ook leerde ik liedjes, samen met andere kinderen, in een klasje. De andere kinderen kenden de meeste liedjes. Ze hadden ze al veel langer geleerd, zei de juffrouw.

Opeens kon de juffrouw niet meer. Het kon mij niet schelen. Alleen moest ik daarna ook ’s middags slapen. Op een avond zei mijn moeder dat ik niet naar bed hoefde. Wij zouden in een van de barakken bij elkaar komen en er zou gezongen worden. Ik vroeg of iedereen daar dan zou komen, ook mijn vader. Dat was niet zo. De mensen uit onze barak waren deze avond aan de beurt. Andere mensen op andere avonden. Het leek mij wel leuk. ‘Maar je moet beloven,’ zei mijn moeder, ‘dat je niet onderweg gaat praten en dat je daar niet gaat huilen.’ Ik zei dat ik heus niet zou huilen, omdat ik alleen ’s avonds in bed huilde als ik mijn moeder niet zag. Maar zij zou er ook zijn, wij zouden er samen heen gaan en samen blijven. Ik vroeg waarom ik onderweg niets zou mogen vragen, want mijn moeder zei altijd, dat ik alles moest vragen. Zij zei, dat het eigenlijk niet mocht wat wij zouden gaan doen en dat

wij daarom heel stilletjes moesten sluipen, zodat het niet gemerkt zou worden. Ik zei dat ik dan liever naar bed zou gaan, maar zij zei dat ik dan helemaal alleen in de barak zou zijn omdat iedereen weg zou zijn. Er zou dan ook niemand zijn om haar te halen als ik zou gaan huilen. Toen ging ik huilen. Zij zei dat ik het zelf mocht weten, maar dat zij in elk geval naar de zangavond zou gaan. Trouwens, iedereen zou ernaartoe gaan, dus zo gevaarlijk zou het toch niet kunnen zijn.

Die avond slopen wij door het donker, dicht langs de bruine houten wanden van de barakken. Het regende en het was koud. Met één hand hield ik stevig de hand van mijn moeder vast. Mijn andere hand hield ik voor mijn mond, zodat ik niet per ongeluk toch iets aan mijn moeder zou vragen. De koude lucht deed pijn aan mijn neus. Mijn moeder klopte op de deur van de barak. De deur ging open, wij gingen vlug naar binnen. De deur werd meteen weer dichtgedaan. Er zaten een heleboel mensen. Ze waren klein, want ze zaten op lage bankjes of op de grond. De meesten hadden dikke zwarte jassen aan. Er brandde een kaars in een hoek. Mijn moeder en ik gingen op een bankje zitten naast andere mensen. Iedereen was nat. De lucht rook nat. Het was er niet zo koud als buiten, maar ook niet warm.

Er kwamen nog veel meer mensen bij. Wij moesten steeds weer opschikken. Ik kon mijn armen niet bewegen. Ik zag alleen nog maar jassen. Ik kon ook niet op mijn moeders schoot gaan zitten, want de mensen vóór ons zaten veel te dichtbij. Ik mocht wel staan.

Er werd iets gefluisterd en het werd stil. In de hoek stond een mevrouw op. Zij had een grote boezem. Zij begon te zingen. Steeds meer mensen gingen meezingen. Het werd een echt lawaai. Ik keek naar mijn moeder, maar zij zong gewoon door. Ik deed mijn handen op mijn oren. Er werd geklopt.

De zangeres hield op en deed haar vinger op haar lippen. Het werd stil. Een vrouw kwam binnen en vroeg kwaad of wij gek waren geworden. Wij moesten heel stil zijn tot de wacht voorbij zou zijn. Daarna zou het zingen verder kunnen gaan, maar alleen als het heel zacht zou gebeuren en niet zo dat het in Mokum te horen zou zijn. Zij ging weer weg. De kaars werd uitgeblazen. Het was benauwd en donker. Iedereen ademde door elkaar. Ik ging door mijn mond ademen om minder lawaai te maken. Mijn moeder legde haar arm om mij heen en drukte mijn hoofd tegen zich aan. De stappen buiten werden langzaam duidelijker hoorbaar. Langzaam liep er iemand langs de

barak. Langzaam werden de stappen weer zachter. Ik ging door mijn neus ademen. Iemand zuchtte en anderen deden mee. De kaars werd opnieuw aangestoken. De mevrouw met de boezem stond op en zei: ‘Nu zachtjes, heel zachtjes.’ Iemand vroeg of wij niet nog even moesten wachten, maar zij zei nee, dat het andere avonden ook zo ging en dat er een wachtpost buiten stond om op te letten.

Zij zong allerlei liedjes en daarna zong zij ‘Waar de blanke top der duinen’. Een heleboel mensen gingen – zachtjes – meezingen. Maar ze huilden meer dan ze zongen. Ik vroeg aan mijn moeder wat duinen waren, maar zij moest ook huilen. Ik vroeg waarom zij zo huilde en zij zei ‘om het lied’. Toen het uit was werd er zacht op de jassen geklapt. En er werd geroepen dat de mevrouw het nog een keer moest zingen.

En daarna nog eens. Maar toen zong zij alleen maar de laatste paar regels. Ik kon het al een beetje meezingen. Mijn moeder huilde zo dat ik bijna ook moest huilen.

Mijn moeder hielp mij met uitkleden. Het was heel druk in onze barak, want iedereen ging nu naar bed. Mijn moeder legde mij in bed en ging zichzelf ook uitkleden om erin te komen.

Ik werd wakker. Ik moest opschikken om plaats voor haar te maken. Ik vroeg of zij er spijt van had dat wij waren gegaan. Omdat zij zo gehuild had om het lied. Zij zei dat ik zo moe was; zij zou het mij later nog weleens uitleggen. Zij kuste mij op mijn wang en zei goedenacht.

Verzamelpplaats

Ik schrok wakker en de sirene loeide.

De vorige keer dat de sirene geloeid had, moesten wij onder ons bed kruipen. Er was weinig plaats. Brommend vloog er een vliegtuig over. Mijn buik bromde mee. Het leek of het gebrom van het dak van de barak kwam. Daarna werd het zachter. Wij hoorden een knal. Wij gingen kijken. De mensen wezen, maar ik zag niets. Mijn moeder hielp mij, ik mocht langs haar vinger kijken. Er was brand. Mijn moeder zei dat het vliegtuig een bom op een boerderij had gegooid. Je zag gele vlammen en zwarte rook. De mensen zeiden dat het vliegtuig was neergestort. Ik vroeg of een vliegtuig op onze barak kon storten. Mijn moeder zei dat vliegtuigen geen bommen op barakken gooien. Later was het gele vuur onzichtbaar. Er waren alleen maar zwarte wolken rook.

Ik vroeg of ik onder het bed moest kruipen. Mijn moeder gaf me mijn kleren en zei dat ik me vlug moest aankleden. Zij was zelf al bijna klaar. Toen zij klaar was kwam zij mij helpen. Ik hoefde mij niet te wassen. Er liepen steeds mensen naar buiten. De barak was al half leeg. Het was nog donker. Wij ontmoetten mijn vader. Van alle kanten liepen de mensen naar het grote plein. Van boven het plein schenen lichten. Als je goed keek zag je dat ze op hoge palen zaten. Wij gingen bij het bruine hout van een barak staan. Het licht scheen niet op ons. Opzij en vóór ons stond het vol mensen.

Waar wij stonden was weinig wind.

Ik zag alleen maar jassen en sneeuw tegen het licht. Mijn vader zette mij op zijn schouders. In het licht schitterde witte sneeuw op zwarte hoofden. Verderop stond een man op een lege plek. Het was koud. Mijn vader zette mij op de grond. Mijn moeder fluisterde dat daar minder wind was. Ik kroop onder mijn vaders jas. Daar was het warm, maar heel donker. Mijn benen en voeten waren koud. Ik ging onder mijn vaders jas uit. Ik trappelde zachtjes om mijn voeten te verwarmen.

In de verte schreeuwde iemand ‘stilte’. Daarna werd er een naam geroepen. De mensen keken rond. Weer een naam. Iemand fluisterde ‘ach die’. Weer een naam. Er liepen een paar mensen voor ons langs. Zij liepen van het plein af. Fluisterend vroeg ik of wij ook weg mochten. Mijn vader zei dat ik goed moest luisteren. Als ik onze naam zou horen, dan zouden wij ook weggaan. Ik probeerde de namen te verstaan, maar het was te moeilijk. Er werden ook nummers geschreeuwd en dat maakte het nog moeilijker. Het duurde erg lang. ‘Ze zijn bij de M,’ zei mijn moeder, ‘nu goed opletten.’ Mijn vader en moeder hielden elkaars hand vast. Ik kon er niets van verstaan.

Ineens draaide mijn vader zich om. Hij kuste mijn moeder en zij kuste hem. Zij drukten zich tegen elkaar aan. ‘Heb je het gehoord?’ vroeg mijn moeder aan mij. ‘Zij hebben onze naam afgeroepen.’ Ik zei dat ik wel zoiets gehoord had, maar toch niet goed. Mijn vader zei ook, dat ze onze naam hadden geroepen. Zij kusten mij. ‘Nu gaan we weg. Nu gaan wij naar Palestina.’ Ik zei dat het volgens mij een andere naam was geweest. Toen we het plein af liepen, gaven de mensen ons een hand of legden een hand op mijn vaders schouder. Ze zeiden ‘geluk’ en streelden over mijn hoofd. Mijn vader en moeder zeiden ‘ach’. Ik vroeg aan mijn vader waarom hij de mensen niet aankeek als hij tegen ze sprak. Ik moest van hem altijd iemand aankijken die met mij sprak. Mijn moeder zei dat zij mij dat later wel zou uitleggen; nu moesten wij gauw weg. Er liepen meer mensen naar hun barak. Sommigen huilden.

In de barak spreidde mijn moeder een laken uit op bed. Daarop legde zij onze spullen, want de koffer mocht niet mee. Af en toe probeerde zij of het laken nog dichtgeknoopt kon worden.

Lang niet al onze spullen konden erin. ‘Dan moeten we dit boekje ook maar hier laten,’ zei mijn moeder. Ik vond het goed. Ik kende het boekje uit mijn hoofd. Toen we de barak uit liepen lag ons bed vol met spullen. ‘Wat geeft het,’ zei mijn vader, ‘als we maar eenmaal in Palestina zijn.’ Mijn vader had ook een lakenpakket.

Wij liepen langs het volle plein. Er werden geen namen meer geroepen. De mensen keken naar ons. Maar wij liepen door.

Wij kwamen bij een treinwagon. De deuren stonden open. Mensen waren bezig naar binnen te klimmen. Wij moesten wachten.

Toen stonden wij vooraan. Mijn vader had zijn lakenpak al in de wagon gelegd. De mensen binnen riepen dat het vol was, dat wij er niet meer bij konden. ‘Maar wij mogen ook mee,’ riep mijn moeder. De mensen achter ons

renden naar een andere wagon. Ook vol. Mijn vader liep naar een wagon en vroeg of er nog plaats voor ons drieën was. Mijn moeder had mijn hand stevig vast en keek ook naar binnen. 'Wij hebben een kind bij ons,' riep zij. Wij mochten erin. Eerst ging mijn moeders lakenpak, daarna mijn moeder. Toen zette mijn vader mij in de trein. Het was er donker. Er lag overal stro. Daarop zaten en stonden mensen. Ze schikten op om een plaatsje te maken voor mijn moeder en mij. Mijn moeder legde het lakenpak neer en ging erop zitten. Ik kon er nog bij. Mijn vader was weg. Ik vroeg aan mijn moeder waar hij was. Zij zei dat hij zijn lakenpak was gaan halen. Even later kwam hij terug. Hij kon het niet vinden. Hij wist niet meer precies welke wagon het was. In de wagon die hij gedacht had, hadden de mensen gezegd dat zij er geen over hadden. Mijn moeder zei dat zij de familie B. in de wagon had gezien. Mijn vader wilde terug gaan. Mijn moeder zei dat wij zo zouden vertrekken. Het werd al licht.

Mijn vader bleef maar weg. Een van de deuren van de wagon werd dichtgeschoven. Mijn moeder stond op en ging struikelend naar de deur. Zij hing uit de wagon en schreeuwde mijn vaders naam. Zij schreeuwde dat de deur nog even open moest blijven. Zij wees en riep 'daar komt hij al'. Zij trok mijn vader naar binnen en andere mensen hielpen. Zij vielen over elkaar. De andere deur werd dichtgeschoven. Het was donker. Ik vroeg of ze bij mij kwamen. Mijn moeder zei: 'Even aan het donker wennen, wij komen zo.' Door de kieren kwam licht in de wagon. Iemand rukte aan de schuifdeuren, maar kreeg ze niet open. Mijn moeder ging weer op het pak zitten. Mijn vader kwam bij ons staan. Hij had zijn pak niet terug, maar dat zou later wel komen. Mijn moeder haalde iets uit ons pak. Zij zei tegen mij: 'Je bent nu al bijna de hele nacht wakker. Je moet nu gaan slapen anders word je misschien ziek. Ik geef je een pilletje om te slapen.' Ik zei dat ik zonder pil zou gaan slapen. Het was geen hele pil, het was maar een stukje. Er was niets te drinken. Ik maakte spuug en slikte de pil langzamerhand door. Het smaakte vies en het knarste tussen mijn tanden. Ik ging liggen want zittend kon ik niet slapen.

Er klijste een fluit en ik werd wakker. Wij gingen vooruit, achteruit, vooruit, achteruit. Het bonkte. Mijn moeder stootte haar hoofd tegen de wagon. Mijn vader zei dat wij vertrokken en dat het daarom zo bonkte. Het bonken werd minder. We reden. Iemand begon te zingen. Ik kende het lied. Ik zong mee: het lied van de hoop. Ik ging weer liggen. Mijn moeder legde haar hand op mijn gezicht. Mijn vader was ook gaan zitten. Ik was moe. In de verte pufte de locomotief. De wagon tokkelde en tikte op de rails. Het zingen ging door.

III

Keuken

In het nieuwe kamp zagen wij nooit mijn vader. Meteen toen wij waren aangekomen was hij een andere kant op gestuurd. Ik kon mij weinig van onze aankomst herinneren, want ik was nog erg slaperig geweest van het pilletje.

Mijn moeder en ik sliepen samen in het bovenste stapelbed, vlak onder het schuine houten dak van de barak. De bedden stonden veel dicht bij elkaar en ze waren veel smaller dan in Westerbork. En hier waren er vier boven elkaar. Wij hadden geen lakens, want mijn moeder had onze lakens aan mijn vader meegegeven. Zij zei 'omdat hij zijn lakenpak niet heeft teruggevonden en omdat hij de lakens meer nodig heeft dan wij'. Mijn harlekijn waren wij kwijtgeraakt en ook mijn lurkdoek was weg. Maar een mevrouw had wat draad en mijn moeder zoomde een nieuw driekantig doekje.

Het was erg vervelend dat wij mijn vader nooit spraken want nu moesten wij maar afwachten hoe hij opschoot met onze reis naar Palestina. 's Avonds spraken de mensen erover dat je helemaal niet naar Palestina zou gaan. Maar iemand zei 'stil er zijn kinderen hier'. Ik deed net alsof ik geen last had van hun gepraat. Na een tijdje hoorde ik er niets meer van.

Ik at weinig in dit kamp. Mijn moeder zei dat ik meer moest eten omdat ik anders ziek zou worden. Maar ik lustte het niet.

Op een dag, na het eten, bracht mijn moeder mij naar een plaats waar de eetgamellen stonden. Het waren grote grijze ijzeren pannen. Er waren een heleboel kinderen. Mijn moeder zei dat ik moest helpen de gamellen terug te brengen naar de keuken. Ik vroeg of zij mee zou gaan maar zij zei dat het niet kon. Ik moest gewoon een gamel aan één kant vastpakken en helpen dragen en meelopen met de anderen. Daarna zouden wij weer terugkomen en zij zou zolang op mij wachten. Ik had er helemaal geen zin in, want wij moesten het hek door en de weg over. Overal stonden soldaten met geweren. Misschien zouden wij niet meer terug mogen. Maar mijn moeder zei dat het moest, dat

alle kinderen om de beurt moesten helpen dragen, dat ik het nog nooit gedaan had en dat ik nu ook een keer zou moeten helpen. Ik ging huilen en ik zei dat ik het echt niet wilde. Mijn moeder streelde over mijn hoofd en zij zei dat zij het zo graag wilde. Anders zouden de mensen boos op haar worden, omdat ik niet wilde helpen. Ik zei dat ik het morgen zou doen, maar dat kon niet.

Het hengsel was te hoog voor mij. De grote kinderen droegen de gamel. Ik hoefde alleen mijn hand ertegenaan te houden. Ik zei dat ik dan toch eigenlijk niet mee hoefde, maar mijn moeder zei dat ik moest laten zien dat ik mijn best deed.

Mijn moeder zwaaide naar mij en zij lachte. Bij het hek moesten we even wachten. Toen ging het open. De soldaten tilden van elke gamel de deksel op en zij keken erin. Op onze gamel zat geen deksel dus wij mochten zo door. Het was een eindje lopen over de weg. Daarna kwamen wij in de keukenbarak. Het was er gloeiend heet. Bij de deur stond een man die alleen een lange broek aanhad. Hij wees ons waar we de gamellen moesten zetten. Hij zei ook dat we de gamellen straks goed moesten schoonmaken. Het was een heel lawaai, de kinderen kletterden met de deksels. De man vroeg of er nog meer kinderen kwamen. Daarna deed hij de deur dicht. Hij stak zijn hand op en hij telde tot drie. Ineens was het helemaal stil. Alle kinderen hingen over de rand van de gamellen. Sommigen konden niet met hun voeten bij de grond. Je zag alleen hun ruggen en benen. Hun hoofden en armen waren weg. Ik wilde wel helpen met schoonmaken, maar ik wist niet hoe het moest. En de meneer had het erg druk. Ik ging dicht bij onze gamel staan en ik probeerde over de rand te kijken. De kinderen die onze gamel hadden gedragen waren al weg. Ze waren een andere gamel aan het schoonmaken. De meneer kwam naar mij toe. Hij had een zwarte snor en baard. Hij keek in de gamel en naar mij. Hij zag dat ik de gamel niet had schoongemaakt. Hij vroeg of het goed ging. Ik knikte, maar hij zei dat ik er helemaal niet bij kon. Hij legde een pan omgekeerd bij de gamel. 'Ga daar maar op staan.' Ik keek over de rand van de gamel. Er zaten nog veel restjes gele aardappel tegen de wand.

Na een tijdje zei de meneer dat we terug moesten. Toen alle kinderen bij de deur stonden vroeg hij 'heeft het lekker gesmaakt?' Ze riepen allemaal 'jaa'. Ik had lang met mijn hoofd in de gamel gehangen en ik had niet gemerkt dat hij iets lekkers had uitgedeeld.

We liepen terug tot het hek. De soldaten wezen naar ons met hun vingers. Dat was om te tellen zeiden de kinderen. Zij telden wel vijf keer. Daarna mochten wij naar binnen. Ik wachtte tot de meeste kinderen weg waren. Ik keek of ik mijn moeder kon zien, maar zij was er niet. Ik ging huilen. Een

groot meisje bracht mij naar mijn moeder in onze barak. Mijn moeder vroeg hoe het geweest was en ik vertelde haar hoe het gegaan was. Dat ik hoopte dat de meneer niet zou merken dat ik niets had schoongemaakt. Maar dat ik er echt niet bij had gekund en dat hij mij niets had gegeven om de gamel mee schoon te maken. En dat de andere kinderen wat lekkers hadden gekregen van hem, maar ik niet. En dat hij dus misschien toch wel gemerkt had dat ik de gamel niet had schoongemaakt.

Toen schreeuwde mijn moeder tegen mij 'heb jij dan de gamel niet schoongegeten, heb jij niets gegeten?' Ik zei dat de meneer niet gezegd had dat we de gamel moesten schooneten, maar dat hij gezegd had dat we hem moesten schoonmaken. En dat zij dat ook niet verteld had. Zij was heel boos. Eerst op mij en toen op de meneer. Zij nam mij mee naar allerlei mensen en ik moest steeds alles opnieuw vertellen en zij deed heel boos tegen die mensen. Eén mevrouw zei dat ik een week moest wachten en dat ik dan nog een keer mocht helpen dragen. Zij vroeg of ik het leuk had gevonden en ik zei ja.

Elke keer na het eten, een tijdje nadat de gamellen waren weggebracht, klonk er heel hard 'ja' uit de keukenbarak aan de overkant. Ik stond met andere kinderen bij het hek te luisteren. Ik had het geluid wel eerder gehoord, maar ik had nooit geweten waar het vandaan was gekomen.

De week daarop mocht ik weer mee. Toen ik binnenkwam keek de meneer naar mij. 'Ik kom zo bij jou om je te helpen,' zei hij. 'Jij was al eens hier hè?' Toen de deur dicht was kwam hij bij mij. Hij pakte mij op en wilde mij in de gamel zetten. Ik vroeg of hij mij er ook weer zou uit halen. Hij zei 'ja natuurlijk'. Er waren geen andere kinderen bij deze gamel. 'Ga maar gauw eten' zei hij. Ik vroeg waarmee. Hij veegde met zijn vinger eten bij elkaar en stak het in zijn mond. Ik zei dat ik van mijn moeder niet met mijn vingers mocht likken. 'Van mij wel' zei hij en hij liep weg. Ik wist niet wat ik moest doen. De andere kinderen likten hun vingers af. Ik wilde juist beginnen om ook maar de gamel schoon te likken met mijn vingers toen de meneer mij een zilver glimmende lepel kwam brengen.

De gamel was nog niet helemaal leeg toen de meneer riep dat wij weg moesten. Ik ging nog even door met eten, maar hij pakte mij op en zette mij op de grond. De lepel mocht ik houden maar ik moest hem goed verstoppen onder mijn kleren.

Deze keer kon ik alleen de weg naar onze barak vinden. Mijn moeder was

heel blij. Ik zei dat de meneer in de keuken wel een goede mof zou zijn, net zoals die in Amsterdam haar koffer had helpen dragen. Zij lachte en zei dat het helemaal geen mof was maar meneer L. die ik toch wel kende, de vader van Marion, de dochter van mevrouw L. Mevrouw L. en Marion kende ik wel. Maar dat het meneer L. was... Hij leek er helemaal niet op.

Taart

Mijn moeder maakte mij wakker. Zij hield haar vinger voor haar mond. Het was heel stil in de barak. Zij fluisterde. Ik moest mij vlug aankleden. Zij zei dat zij een verrassing voor mij had. Ik moest mijn jas en mijn wanten aan. Wij liepen op onze tenen naar buiten. Het was al licht. We bleven even voor de deur staan. Het enige wat ik hoorde was de wind in de bomen aan de overkant van de weg. Ik kon de bomen niet zien. Mijn moeder keek rond. Zij pakte mijn hand. Ik wilde iets vragen, maar zij zei schschtt. Ze trok mij zachtjes mee. Het was koud.

Mijn moeder droeg een pakje onder haar arm. Zij zei niet wat het was. Zij zei ook niet wat wij gingen doen. Zij liep vlug door.

We kwamen bij een deur van een barak waarop zij zachtjes klopte. Binnen vroeg iemand iets en mijn moeder fluisterde iets tegen de deur. De deur ging open en wij stapten in het donker. Wij waren niemand tegengekomen onderweg. Mijn moeder zette haar pakje op een bank. De man die ons binnen had gelaten zei iets wat ik niet verstond en hij hield zijn hand op. Ik ging dicht bij mijn moeder staan. Zij gaf hem iets en hij hield het vlak voor zijn gezicht. ‘Dat is niet de afspraak,’ zei hij. ‘De rest krijgt u straks,’ zei mijn moeder, ‘na afloop.’ ‘Niets ervan,’ zei de man. ‘Alles nu of het gaat niet door. De afspraak is alles nu. Ik neem geen enkel risico.’ ‘Maar als de afspraak niet lukt?’ vroeg mijn moeder. ‘U bent niet de eerste. Vertrouwt u mij niet?’

Mijn moeder gaf hem nog iets. Hij deed een deur open en liet ons naar binnen gaan. Er was wat meer licht. Wij hielden onze jassen aan want het was er koud. Op de bruine houten vloerplanken stonden een bruine houten tafel en een groen houten bankje. Boven in de wanden zat aan elke kant een raam. Mijn moeder zette het pakje neer en zei dat ik mocht gaan zitten. Zij liep heen en weer. Tegenover de deur waardoor wij waren gekomen was nog een deur. Zij luisterde aan die deur en liep weer rond. ‘Wat duurt het lang,’ zei zij. Zij ging naar onze deur, deed hem open en riep naar de man. Hij kwam en zei dat wij stil moesten zijn. Alles zou in orde komen, maar we moesten geduld

hebben. Wij waren veel te vroeg gekomen en dat was al gevaarlijk genoeg. Mijn moeder moest gaan zitten en mocht niet meer roepen of rondlopen. Zij moest maar langzaam tot duizend tellen en dan zou zij hem nog eens mogen roepen als het nog nodig zou zijn. Hij deed de deur dicht. Mijn moeder ging weer bij de deur luisteren. Ik telde langzaam naar duizend, maar ik raakte de tel kwijt.

Opeens ging de andere deur open. Mijn moeder bleef stilstaan. Er kwam iemand binnen. Hij bleef bij de deur staan. Ik kende hem wel, maar hij stond in het donker. Ik liep naar mijn moeder. Zij stond naast de tafel en zij keek naar hem. Hij keek naar haar. Ik zag aan haar dat zij geschrokken was. Ik pakte haar jas vast. 'Stil,' zei hij, 'zeg niets, ik wil niets weten.' De stem kende ik ook. Hij kwam naar ons toe. Zij omarmden elkaar. Ik stond achter haar rug. Mijn moeder hilde.

Daarna veegde zij haar tranen af. Zij zei tegen mij: 'Je ziet toch wel dat het pappie is.' Hij zei tegen mij: 'Ik ben wel veranderd, met een baard en een kaal hoofd, ken je me nog?' Hij pakte mij zachtjes vast. Aan zijn hand kon ik zien dat het mijn vader was. Ik liet mij trekken. Hij knuffelde mij. Er zat wel veel jas en haar tussen ons in.

Mijn moeder zei dat wij een pakje voor mijn vader hadden meegebracht en zij gaf het hem. Tegen mij zei ze, dat wij moesten zingen, omdat het zijn verjaardag was vandaag. Ik zei dat wij van de man geen lawaai mochten maken. Ik feliciteerde mijn vader en zei precies na wat mijn moeder mij voorzegde. 'Deze keer geen versje,' zei mijn vader, 'maar volgende keer reken ik op een heel lang lied.' Hij drukte mij tegen zich aan.

Daarna maakte hij het pakje open. Er kwam een echte ronde taart uit. Hij vroeg hoe mijn moeder die gemaakt had. Zij pakte uit haar jas een lepel. Ik zei dat ik die lepel van de meneer in de keuken had gekregen. Mijn vader mocht hem natuurlijk best gebruiken. Hij nam een hap. Ik zag dat het toch geen echte taart was. Het waren bij elkaar gepropte aardappelen en stukjes brood. De laatste dagen had mijn moeder helemaal niet gezegd dat ik mijn bord moest leegeten, zij was juist erg makkelijk geweest en had gevraagd of ik niet meer lustte. Daarna had zij mijn bord gauw meegenomen.

'Dat had je toch niet moeten doen,' zei mijn vader, 'jij hebt zeker een week niets gegeten om deze taart voor mij te maken.' 'Hij is van ons samen,' zei mijn moeder, 'jij hebt het harder nodig dan wij.' Mijn vader ging eten. Hij vroeg of ik ook iets wilde, maar ik lustte niets.

Hij vroeg of ik goed voor mijn moeder zorgde. Ik wist daar geen antwoord op. Mijn moeder zei dat ik goed voor haar zorgde maar dat ik veel huilde en weinig at. Mijn vader zei dat ik goed moest eten, omdat ik anders ziek zou worden en dat wilde hij niet.

Ik vroeg of ik net als vroeger op zijn schouders mocht zitten. Hij zei dat het mocht en hij stond op. Maar hij kon mij niet optillen. Mijn moeder zei dat ik veel te zwaar voor hem was. Hij zei: 'Laat ons nu maar even.' Hij hielp mij op de bank te klimmen. En voor deze keer mocht ik met mijn schoenen op tafel gaan staan. Hij ging zitten en ik klom op zijn schouders. Hij liep paardjerijgend met mij rond. Mijn moeder hielp mij er weer af. Mijn vader moest verder eten, want er was maar weinig tijd.

Wij keken hoe hij at. Toen het op was, keken zij elkaar aan. Mijn vader zei dat het wel tijd zou zijn. Mijn moeder zei dat de man vijf minuten voor tijd zou waarschuwen. Zij liepen samen door de kamer en praatten. Mijn moeder fluisterde iets en omarmde mijn vader. Hij zei: 'Ach nee dat kan toch niet.' 'Toe maar,' zei mijn moeder, 'ik weet hoe graag jij het wilt, het kan best.' 'En het kind dan?' vroeg mijn vader. 'Die merkt er niets van,' zei mijn moeder. Maar hij zei dat het toch niet goed was. 'Dan moet hij maar buiten wachten,' zei mijn moeder. Zij kwam naar mij toe en zei dat ik alvast afscheid van mijn vader moest nemen, dat ik even in de gang moest wachten en dat zij zo zou komen. Ik wilde het niet. Mijn vader zei: 'Laat hem maar, het hoeft echt niet.' 'Doe het nu maar,' zei mijn moeder tegen mij en zij bracht mij naar buiten. Zij vroeg aan de man of ik even bij hem mocht blijven en ging weer naar binnen. Ik ging op de grond bij de deur zitten in het donker. De man zat op een bankje. In het donker kon ik hem bijna niet zien.

In de kamer hoorde ik mijn vader en moeder. Ik vroeg aan de man of ik een beetje water mocht drinken, maar hij zei nee. Ik kon niet verstaan wat mijn vader en moeder zeiden. Maar het leek of ze ruzie maakten. Mijn vaders gebrom en mijn moeders geschreeuw klonken steeds harder. Ik stond op en wilde naar binnen gaan. De man zei: 'Niet doen, ga zitten.' Ik ging huilen. De man zei: 'Stil, stil toch. Jouw moeder komt zo.' Hij gaf mij wat water, maar ik huilde verder. Hij trok mij weg van de deur. 'Als je niet ophoudt zet ik je buiten, hoor je.' Ik schreeuwde dat ik het niet wilde. Hij werd boos en ging op de deur kloppen. Mijn moeder riep dat het nog geen tijd kon zijn. Hij riep dat zij mij maar binnen moesten laten; mijn geschreeuw zou alles verraden. Mijn moeder kwam naar buiten en zei dat ik stil moest zijn. Mijn vader riep dat zij mij mee naar binnen moest nemen. Zij zei: 'Je mag bij ons blijven, maar dan moet je daar gaan zitten en naar de deur kijken en je moet goed opletten of er geklopt wordt. Je mag niet omkijken.' Ik zei dat ik het zou doen. Zij liep naar

mijn vader. Zij fluisterden. Daarna hoorde ik mijn moeder hard ademen. Mijn hoofd draaide naar hen toe. Mijn vader keek over mijn moeders schouder. Hij hield zijn armen om haar rug. Zij bewogen. ‘Op de deur letten,’ zei mijn vader tegen mij. Maar mijn hoofd bleef gedraaid.

‘Zo kan het niet,’ zei mijn vader, ‘het is nu trouwens toch bijna tijd. Het gaat echt niet zo vlug.’

Er werd geklopt. De man riep dat het nog vijf minuten was. Mijn moeder draaide zich om en deed haar jas dicht. Zij kwam naar mij toe, pakte mijn hand, bracht mij de deur uit en zei tegen de man dat hij mij vast naar buiten moest laten gaan. Hij moest mij er niet meer in laten, of ik zou huilen of niet. Zij zei tegen mij: ‘Ik kom zo. Jij wacht buiten en je gaat niet huilen, anders wil ik je niet meer zien.’ Zij liet mij staan en ging naar de kamer. De man keek door een gaatje naar buiten, deed de deur open en duwde mij erdoor. Ik bleef op het houten trapje zitten wachten.

Even later kwam mijn moeder. Zij liep snel, ik moest hollen om haar bij te houden en zij wilde niet wachten. Er liepen nu meer mensen.

De dag daarna was mijn verjaardag. Ik vroeg of ik ook een taart kreeg. Mijn moeder zei dat zij alles voor mijn vader had gebruikt. Deze keer kreeg ik niets, maar volgende keer zou ik krijgen wat ik maar wensen zou. Zij vroeg wat ik dan zou wensen. Ik wenste een nieuwe harlekijn. En een vliegende hollander. En dat ik zelf de pont mocht besturen.

Lange neus

Ik was weer eens mee geweest om de gamellen weg te brengen en wij waren weer terug in het kamp. Ik ging niet direct naar mijn moeder maar bleef met een stel kinderen nog wat rondhangen. Wij liepen langzaam langs het prikkeldraad naar de barakken. De zon scheen en ik had het warm. Een paar grote kinderen vóór mij liepen te fluisteren. Opeens bleven zij staan. Ik vroeg wat er was. Zij zeiden dat ik niet mocht kijken maar dat er op de weg een hoge piet langskwam. Ik keek en ik zag een soldaat in groene kleren lopen met een grote bruine hond. De hond zag eruit als de wolf van Roodkapje, maar die mof hield hem vast aan een ketting. De kinderen zeiden dat ik niet mocht kijken en zij gingen gauw met hun rug naar de weg staan, zodat ik niets meer kon zien. Een groot meisje vroeg: 'Heb jij een tong?' Een paar kinderen renden weg. Ik knikte. Zij zei: 'Laat dan eens zien, ik geloof er niets van.' Ik keek naar de anderen. Een jongen kwam naar mij toe en pakte mij vast. 'Nou laat eens zien.' Ik deed mijn mond open en stak mijn tong naar buiten. Er renden weer wat kinderen weg. Een grote jongen die vóór mij stond, deed een stap opzij. Ik deed mijn mond weer dicht. Een paar kinderen riepen bêêê. Een meisje zei tegen mij: 'Jij durft nooit je tong uit te steken tegen die mof.' Ik keek haar aan en stak mijn tong uit. 'Nee,' zei zij, 'niet naar ons, maar zo dat hij het goed kan zien. En een lange neus maken.' Ik zei dat ik niet wist wat een lange neus was en een paar kinderen begonnen te lachen. De jongen die vlak voor mij stond spreidde zijn vingers, zette zijn ene duim tegen zijn neus en zijn andere tegen de pink van zijn andere hand. Ik zei dat ik dat ook wel kende, maar dat ik niet had geweten dat het een lange neus heette. Het meisje vroeg of ik het zou durven te doen tegen de mof. Ik knikte. De kinderen liepen weg.

Ik liep naar het hek. Het bruin verroeste prikkeldraad zat vlak bij elkaar en ik kon er bijna niet doorheen kijken. Mijn hand kon er zeker niet door. Ik deed een stap terug. Aan de buitenkant van het hek stond groen onkruid. Daarachter was de grijze weg. Aan de overkant liep de mof met de wolfshond. Ik spreidde mijn vingers, zette mijn duim tegen mijn pink en

bracht beide handen voor mijn neus. Het was moeilijk om ze recht te houden. Toen stak ik mijn tong uit en ik riep uuwaaa zoals de kinderen altijd deden. Iemand pakte mijn arm en trok mij mee. Het was een meisje. Zij zei dat ik gek was en dat ik meteen op moest houden. De andere kinderen stonden verderop te kijken. Het meisje trok mijn handen van mijn neus en draaide mij om. Ik draaide mijn gezicht om en stak nog eens mijn tong uit zover als ik kon. Zij gaf mij een klap en rukte mij mee, weg van het hek. De andere kinderen renden weg toen wij er aan kwamen. Ik liet mij door haar voorttrekken en ik stak onderweg tegen iedereen die wij tegenkwamen mijn tong uit. Met mijn vrije hand maakte ik er een halflange neus bij. Even later waren wij bij onze barak. Het meisje trok mij mee naar binnen en bracht mij bij mijn moeder. Zij vertelde wat ik gedaan had. Mijn moeder zei 'wat' en gaf mij een harde klap op mijn wang. Het suisde en tintelde maar ik huilde niet. Ik vertelde haar over de mof en de wolfshond en dat de kinderen hun tong niet durfden uit te steken en dat ze gedacht hadden dat ik het ook niet zou durven. En dat het meisje erbij was geweest toen ze mij gevraagd hadden om het voor hen te doen. En dat ze mij beloofd hadden dat ik met de grote kinderen zou mogen spelen als ik het zou doen.

Mijn moeder vroeg aan het meisje of het waar was en zij zei dat het zo was. Toen zei mijn moeder dat zij er nog wel van haar eigen moeder van zou horen, maar dat zij in elk geval erg blij was dat zij mij had laten ophouden en bij haar had gebracht.

Het meisje ging weg. Mijn moeder ging huilen. Zij zei: 'Weet jij wel wat jij gedaan hebt? Wil jij dat ze ons doodmaken, dat ze ons allemaal doodmaken? Waarom doe je zoiets? Zal je het nooit meer doen?' Ik zei dat ik het nog niet wist, want dat de mof het helemaal niet gezien had omdat hij al voorbij was toen ik het deed en omdat hij helemaal niet had omgekeken. Mijn moeder schreeuwde dat ik zeker gek was geworden, dat ik groot geluk had gehad dat de soldaat niet had omgekeken, dat hij anders zeker de hond op mij zou hebben afgestuurd en dat hij haar zou hebben laten doodschieten. En dat dat misschien nog wel zou gebeuren omdat een andere soldaat het wel gezien kon hebben.

Ik zei dat er verder helemaal geen moffen in de buurt waren geweest. 'En de wachten dan,' gilte zij. Ik wist niet wat voor wachten zij bedoelde. Zij stond op en trok mij mee naar buiten. Er stonden een heleboel moeders.

'Nu moet jij goed naar me luisteren,' zei mijn moeder. 'Ik ga jou iets aanwijzen zonder mijn vingers te gebruiken. En jij mag ook niet wijzen. En je mag ook niet te lang die kant op kijken. Je moet precies doen wat ik zeg. Kijk

over mijn schouder. Zie je de wachttorenen?’

Ik zag alleen de barakken en daarachter bij het hek wat hoge palen. Dat vertelde ik haar. ‘Die palen,’ zei zij, ‘wat zit er boven die palen?’ Ik keek wat hoger en ik zag een soort hut van hout. Dat vertelde ik ook.

‘Die hut is de wachttorenen. Er staan aan alle kanten wachttorens. Wist jij dat niet?’ Ik zei dat ik het niet geweten had en dat de palen trouwens toch buiten het prikkeldraad stonden, dus dat ze niet bij ons kamp hoorden. Mijn moeder zei: ‘Nu ga je je zo meteen omdraaien, samen met mij. Dan zie je nog zo’n wachttorenen. En daarin zie je een soldaat. Hij houdt de wacht en hij ziet alles. Maar je mag niet te lang naar hem kijken, dus je moet gewoon langzaam verder ronddraaien zonder stil te staan.’ Ik deed het en ik zag een andere wachttorenen met een soldaat die rondliep. ‘Heb je hem gezien?’ vroeg mijn moeder. Ik knikte. ‘Hij ziet jou overal. En als hij je niet ziet, is er wel een andere wacht die jou ziet. Laten wij hopen dat zij niets van die tonguitstekerij gezien hebben.’

Mijn moeder liet mij staan en ging naar de andere moeders. Het stond nu ook vol kinderen bij onze barak. De moeders maakten ruzie over welke kinderen de meeste straf moesten hebben. Het ging ook over mij. Maar mijn moeder zei dat ik het gedaan had omdat de grote kinderen mij hadden opgestoot. Ik stond te kijken naar het eerste wachthuis. Ineens zag ik ook daarin een soldaat. Hij had een geweer vast dat op de rand lag. Hij liep langzaam rond en draaide mijn kant op. Zijn geweer draaide mee tot het precies op mij was gericht. Zo bleef hij staan. Hij keek naar mij. Ik hoorde een knal. De vrouwen en kinderen gilden. Mijn moeder kwam eraan, pakte mijn hand en trok mij mee de barak in. Ik huilde.

Mijn moeder troostte mij. Zij zei dat hij alleen gevuurd had omdat er zoveel mensen bij elkaar hadden gestaan en dat was verboden. ‘Ze schieten niet meteen op mensen, ze schieten eerst in de lucht om te waarschuwen.’

De volgende dag kwam ik de grote kinderen tegen. Maar ik mocht toch niet met ze meedoen. ‘Want,’ zeiden zij, ‘jij hebt aan je moeder verteld dat wij jou hebben opgestoot.’ Ik zei dat ik het helemaal niet verteld had. Maar het meisje aan wie ze het hadden kunnen vragen was er niet bij. Zij zeiden dat zij ziek was of zo.

Schaduw

Bijna iedereen sliep nog in onze barak, maar mijn moeder had dienst en daarom waren wij al vroeg aangekleed. Trude kwam binnen. Zij zei dat mijn vader weer in de ziekenbarak lag en dat mijn moeder voor wasgerei moest zorgen en zijn kleren moest afhalen. Trude had weinig tijd, zij ging meteen weer weg. Mijn moeder vond het heel erg vervelend, vooral omdat zij dienst moest doen en dus niet naar hem toe kon gaan. Zij gaf de spullen aan mij en zij zei dat ik gauw moest gaan en dat ik tegen mijn vader moest zeggen dat zij later zou komen, zodra haar werk klaar was.

Ik wist de weg want mijn vader had een week eerder ook al in de ziekenbarak gelegen. Wij waren hem elke dag gaan opzoeken. De eerste keer had ik hem niet herkend want zijn baard was er weer afgeschoren. En hij had erg grote ogen gehad als hij wakker was. Maar hij had veel geslapen in de ziekenbarak. Mijn moeder had gezegd dat hij nog helemaal niet gezond was geweest toen hij er weer uit mocht. ‘Dat gaat nooit lang goed,’ had zij gezegd. Ik had het jammer gevonden dat wij elkaar weer niet meer hadden kunnen spreken. Hij was dan wel ziek geweest, maar wij hadden elkaar tenminste elke dag kunnen zien. Hij had geglimlacht toen hij was weggegaan. Het had hem niet zoveel kunnen schelen. ‘De dokter kan er ook niets aan doen,’ had hij gezegd. ‘Hij kan mij niet eeuwig hier laten liggen.’

Ik begreep niet waarom mijn moeder daarnet zo geschrokken was. Zij had het toch zelf immers al verwacht. Ik was blij om hem weer te kunnen zien.

Ik klopte op de deur van de ziekenbarak. Iemand deed open en ik zei dat ik voor mijn vader kwam en dat mijn moeder later zou komen als haar dienst zou zijn afgelopen. ‘Hoe heet jij?’ Ik zei mijn naam. ‘Ga maar vlug naar je moeder en zeg dat zij meteen hier moet komen, anders is het te laat.’ Ik vroeg of hij dan nu alweer beter was. ‘Hij gaat bijna weg, laat je moeder maar vlug komen.’ Ik zei dat ik zijn kleren dan toch ook niet hoefde mee te nemen. Maar ik kreeg zijn schoenen in mijn hand gedrukt en ik werd vlug weggestuurd.

Voor de ziekenbarak was een grasveldje. De slaapbarakken begonnen pas

verderop. Het was al licht en de zon scheen op het groene gras. Ik liep het gras op. Het was nat en de druppels glinsterden. Ik bleef staan en trapte tegen het gras. De grote druppels vielen eraf maar het gras bleef toch nat. Ik deed mijn handen in mijn vaders schoenen en liep op vier schoenen door het gras. Zo dichtbij glinsterden de druppels nog meer. Het licht in een druppel stond niet stil, het bewoog. Ik kon de druppels niet van de sprietten blazen.

Toen ik bij het einde van het grasveld was gekomen, op het bruine zandpad bij de slaapbarakken, ging ik rechtop staan. Maar ik hield mijn vaders schoenen aan mijn handen. De zon scheen op de bruine wand van de ene barak tot vlak onder de rand van het dak. Het pad en de wand van de andere barak waren donker, bijna zwart. Ik liep langs de zwarte wand om niet in de zon te komen. Bij het einde van de barak moest ik mij heel dun maken en vlak langs de wand van de barak lopen, zijwaarts, onder het dak dat een beetje uitstak. Anders zou ik in de zon komen. De smalle kant was ik voorbij en nu moest ik oversteken naar de volgende barak. Ik kroop op mijn knieën, onder de zon door, naar de overkant. Toen bleef ik weer in de schaduw van de lange kant van de barak en ineens was ik weer bij de ziekenbarak. Ik nam dezelfde weg terug tot waar ik was overgestoken en liep langs allemaal korte schaduwkanten steeds onder de zon doorkruipend naar de volgende barak. Aan het eind van het pad kwam ik weer in de schaduw van een lange kant van een barak. Die liep ik door. En zo bleef ik maar doorlopen door de schaduw van de barakken.

Na een tijdje kwam ik weer bij een oversteekplaats, maar ik kon niet meer onder de zon door kruipen want de zon scheen op het pad. Het was helemaal licht. Ik sprong door het zonlicht. Het kwam in mijn ogen. Ik hoorde een schreeuw en keek om mij heen.

Deze barakken kende ik helemaal niet en de nummers klopten ook niet. Er kwam iemand aan en ik vroeg naar onze barak. Zij wees mij de weg, maar ik moest het nog aan vijf andere mensen vragen voordat ik onze barak zag. Ik ging naar binnen. Mijn moeder was terug van dienst. Zij was ons bed aan het schoonmaken. Zij vroeg mij of ik alles netjes verteld had. Ik knikte en gaf haar de schoenen. Zij keek ernaar en zette ze onder het bed. Ik ging naar buiten en liep naar de kinderen die voor de ingang van onze barak stonden. Toen ik bij ze kwam werd het even stil, maar daarna werd er weer verder gepraat.

Trude kwam eraan. Zij vroeg waar mijn moeder was en ik antwoordde dat zij in de barak was. Zij rende naar binnen. Even later kwam zij weer naar buiten.

Zij vroeg of ik niet gezegd had dat mijn moeder direct naar de ziekenbarak had moeten komen. Ik zei dat ik het vergeten was. Mijn moeder kwam naar buiten en vroeg waarom ik haar de boodschap niet had gegeven. Ik zei dat zij dienst had en dat ik verdwaald was en dat ik het trouwens ook was vergeten. Zij zei dat zij direct wegging en dat ik bij de barak op haar moest wachten. Zij kon niet zeggen wanneer zij terug zou zijn. Ik zei dat ik mee wilde, maar zij zei dat dat niet kon, dat mijn vader misschien wel dood zou gaan en dat dat niets voor kleine kinderen was. Ik zei dat ik geen klein kind was en dat het mijn eigen vader was en dat ik toch zeker wel erbij mocht zijn als hij doodging en dat alle kinderen die ik kende er ook bij waren geweest toen hun vader doodging. Mijn moeder vroeg 'wie dan?' en ik wees op een van de jongens, maar die zei dat zijn vader nog leefde. Gelukkig zei een andere jongen dat hij erbij had mogen zijn en een meisje zei het ook. Het waren een broertje en een zusje maar dat vertelde ik niet aan mijn moeder. Toen zei mijn moeder 'goed dan, maar alleen zolang als het duurt; daarna moet je weg'. Ik beloofde het. Wij renden samen naar de ziekenbarak. Ik liep vooruit en wees haar de kortste weg, maar zij wilde de weg nemen die zij kende, om niet te verdwalen.

De dokter deed de deur van de ziekenbarak voor ons open. Hij zei: 'Bent u daar eindelijk. U boft dat u nog op tijd bent.' Ik zei tegen mijn moeder dat ze nu zelf zag dat mijn vader er nog was. De dokter wees in de verte een bed aan en liep zelf de andere kant op. Mijn moeder liep naar het bed van mijn vader. Hij sliep. Zij legde haar hand op zijn voorhoofd en fluisterde dicht bij zijn oor zijn naam. Maar hij bleef slapen. De dokter kwam erbij. Mijn moeder huilde en zei: 'Als ik nu maar eerder hier was geweest dan had ik hem nog kunnen spreken.' De dokter vroeg waarom zij zo laat was en zij vertelde dat ik niets gezegd had. De dokter zei, dat Trude het die ochtend al heel vroeg was gaan zeggen en dat het verder toch niets zou hebben uitgemaakt omdat mijn vader zo was binnengebracht en al die tijd geslapen had en niets zou hebben kunnen zeggen. Maar dat hij in elk geval blij was dat mijn moeder toch nog op tijd was gekomen. Hij knikte met zijn hoofd naar mij en vroeg aan mijn moeder 'weet hij ...?' Mijn moeder zei dat ik wist dat mijn vader misschien dood zou gaan en dat ik erbij wilde zijn omdat het mijn vader was en omdat ik van andere kinderen gehoord had dat ze erbij hadden mogen blijven toen hun vader was gestorven. Ik zei dat er niets van waar was en dat ik gewoon bij mijn vader wilde zijn en bij mijn moeder omdat mijn vader gezegd had dat ik goed voor haar moest zorgen.

Wij bleven bij mijn vaders bed staan. Na een tijdje liep mijn moeder even naar buiten. Toen zij weg was zuchtte mijn vader. Ik rende naar buiten om

haar te halen, maar toen wij bij hem terug waren lag hij weer rustig te slapen.

Mijn moeder voelde zijn pols en telde. Mijn vader draaide zich op zijn zij. Mijn moeder fluisterde zijn naam en zij zei tegen hem dat wij bij hem waren. Ik zei dat hij toch niets hoorde, maar zij zei van wel.

De dokter kwam erbij en mijn moeder liep naar hem toe. Zij gingen staan praten aan het voeteneind van het bed. Mijn moeder wilde dat hij mijn vader een injectie zou geven om hem beter te maken. Maar hij zei dat het niets zou helpen en dat hij geen injecties had. Mijn moeder zei dat zij wist dat hij nog wel injecties had en zij zei dat zij er alles voor overhad als de dokter er één aan mijn vader zou geven. De dokter zei dat het geen zin had om mijn vader één injectie te geven. Dat hij er dan een heleboel zou moeten hebben. En dat hij niet genoeg injecties had. Bovendien zou mijn vader dan na een paar dagen weer uit de ziekenbarak moeten om te werken. En dan zou hij twee dagen later toch weer terugkomen. Als hij tenminste nog terug zou kunnen komen. Nu sliep hij tenminste rustig en hij zou zonder iets te merken rustig door kunnen slapen. Er waren toch al zo weinig injecties. Die paar kon de dokter beter bewaren voor patiënten die niet zo rustig sliepen, maar die pijn hadden en nog lang niet dood waren. Zo praatten en praatten zij maar verder.

Ik stond naast het bed van mijn vader. Zijn hoofd stak boven de deken uit. Hij lag op zijn zij met zijn gezicht naar mij toe. Zijn baard op zijn wangen en zijn kin was alweer een beetje gegroeid. Onze gezichten waren vlak bij elkaar. Ik hield mijn hoofd opzij, om zijn gezicht rechtop te kunnen zien. Het was echt mijn vader. Ik herkende zijn dichte oogleden, en zijn neus en zijn mond en oren. Zijn wangen waren mager maar toch leken ze nog op de wangen die ik kende van mijn vader in bed 's morgens vroeg; mijn vader die mij op schoot hield; die mij liet paardjerijden op zijn knie. Maar ik durfde niet vlak bij zijn gezicht te komen want hij was ziek. Ik luisterde of ik hem kon horen ademen. Hij ademde zo zachtjes en mijn moeder en de dokter maakten zoveel lawaai dat ik niets kon horen. Ik zag wel de deken een beetje bewegen.

Opeens draaide hij zich op zijn rug. Hij slikte. Hij zuchtte diep en hij deed zijn ogen open. Hij keek verbaasd, maar de dokter had gezegd dat hij slapend was binnengebracht. Dus hij zou er wel niets van begrijpen waar hij nu was. Hij deed zijn mond wijd open om het te vragen. Maar toen gebeurde er iets raars: hij kreeg zijn mond niet meer dicht. Hij wilde wel iets zeggen maar het ging niet. Je hoorde zijn adem, maar er kwam geen woord.

Ik draaide mij om en liep naar het voeteneind van zijn bed. De dokter stond met zijn rug naar mij toe. Ik hoorde mijn moeders stem aan de andere kant,

maar ik kon haar niet zien. Ik duwde hem opzij en ik trok aan mijn moeders kleren omdat zij niet naar mij luisteren wilde. Ik schreeuwde dat mijn vader iets wilde zeggen maar dat het niet ging omdat hij zijn mond niet dicht kreeg en dat zij hem moest helpen.

De dokter draaide zich om en zei: 'Het is gebeurd.' Mijn moeder huilde en liep naar mijn vader. Zij legde haar handen tegen zijn wangen en gaf hem een kus op zijn voorhoofd. Ik zei dat dat toch gevaarlijk was, maar zij zei dat ik nu weg moest gaan, omdat het afgelopen was en omdat ik beloofd had om daarna weg te gaan. De dokter kwam dichterbij en hij streek over mijn vaders gezicht. Ik vroeg waarom hij dat deed en mijn moeder zei dat het was om zijn ogen te sluiten. Ik keek naar mijn vaders ogen. Ze waren nu dicht. 'Ga jij nu naar buiten, zoals je beloofd hebt,' zei mijn moeder. Ik knikte en begon van het hoofdeind weg te lopen.

Bij het omdraaien had mijn vader het witte laken weggeschoven en had hij zijn hand naast het laken gelegd. Mijn moeder en de dokter stonden bij zijn hoofd. Ik liep langzaam vlak langs het bed en tilde mijn hand op. Mijn hand gleed over het witte laken, de mouw van zijn pyjamajasje en kwam op zijn hand. Hij was koud. Ik liet mijn hand over zijn hand glijden. De dokter en mijn moeder stonden met hun rug naar mij toe. Ik gaf vlug een kus op zijn hand. Toen rende ik de ziekenbarak uit. Buiten veegde ik gauw met mijn arm mijn lippen af. Ik ging op het trapje voor de deur zitten wachten.

Ik had al een hele tijd gewacht. Ik had het koud. Trude kwam en vroeg waarom ik in de kou buiten zat. Ik vertelde haar dat ik erbij had mogen zijn toen mijn vader doodging maar dat ik had moeten beloven om daarna weg te gaan en dat ik daarom buiten zat. Zij nam mij mee naar binnen en zei tegen mijn moeder dat zij mij buiten in de kou had gevonden en dat ik daar erg ziek van zou kunnen worden. Zij vroeg of mijn moeder gek was geworden. Mijn moeder zei dat ik naar de barak had moeten gaan. Ik zei dat zij dat niet gezegd had.

Mijn vader lag onder een laken. Ik wilde hem aan Trude laten zien maar het mocht niet. Daarna moest ik nog een hele tijd aan de andere kant in de barak wachten en ik mocht niet kijken naar wat zij deden.

Wij gingen naar onze barak. Het was donker en in de barak sliepen de meeste mensen al. Sommige mensen fluisterden iets tegen mijn moeder en zij fluisterde iets terug. In bed ging ik huilen. Mijn moeder vroeg of ik huilde omdat mijn vader dood was. Ik zei dat dat zo was, maar ook omdat ik erg

bang was om zelf dood te gaan. Zij zei dat ik echt niet zou doodgaan en dat Trude mij maar bang had gemaakt met haar verhalen over ziek worden. Ik zei dat het daar niet om ging, maar dat ik een kus had gegeven op mijn vaders hand en dat ik daarom wel dood zou gaan en dat mijn moeder ook wel zou doodgaan omdat zij mijn vaders voorhoofd had gekust, wat nog erger was. Mijn moeder drukte mij tegen zich aan en zij kustte mij en zij zei dat ik echt niet zou doodgaan van die kus op mijn vaders hand en dat ik ook niet ziek zou worden en dat dat ook voor haar gold. Ik zei dat zij zelf gezegd had dat ik niemand een kus moest geven in het kamp omdat het te gevaarlijk was. Zij kustte mij weer en zij zei: 'Wij geven elkaar toch ook weleens een kus. Dat is niet zo erg want wij zijn familie. Maar je moet het nooit bij een vreemde doen en je moet je ook niet door een vreemde laten kussen. En zeker moet je nooit iemand een kus geven op de mond, want dat is werkelijk gevaarlijk. Maar op pappies hand of voorhoofd, daar worden wij echt niet ziek van.'

Ik was erg moe. Ik ging onder de deken liggen en mijn moeder bleef bij mij.

Ketelhuis

De dag daarna mocht ik met de grote kinderen mee omdat mijn vader dood was en omdat ik erbij was geweest. Ik was geen klein kind meer. Ik moest wel beloven dat ik niet zou klikken en dat ik nog een proef zou afleggen. Zij wisten nog niet wat. Wij liepen over het terrein. Wij kwamen de kleintjes tegen en zij vroegen of ik met ze mee wilde doen. Maar ik zei dat ik het te druk had en dat ik trouwens geen klein kind meer was en ik vroeg of zij niet wisten dat mijn vader dood was.

Wij liepen verder. Aan elke kant van mij liep een grote jongen. En voor ons en achter ons nog meer en ook een paar meisjes. Ik was wel de kleinste, maar dat kwam omdat mijn moeder nogal klein was en mijn vader was ook niet erg groot geweest. Wij kwamen bij het ketelhuis. Een van de grote jongens vroeg of ik naar binnen durfde. Hij zei dat het eigenlijk verboden was en dat het gevaarlijk was. Ik vroeg waarom, maar dat kon hij niet zeggen. Een andere jongen zei dat ik beloofd had nog een proef te zullen doen en dat dit de proef was. Ik zou naar binnen moeten gaan en binnen moeten blijven tot zij mij zouden roepen om er weer uit te komen. Ik zei dat ik het wel wilde doen, maar dat ik helemaal niet wist wat er in het ketelhuis was. Ik vroeg of zij er ook allemaal al eens in waren geweest en zij zeiden: 'Ja, natuurlijk.' Ik zei dat ik wel naar binnen wilde als er iemand zou meegaan. En als ik het niet te eng zou vinden, dan zou ik er wel alleen blijven tot zij mij zouden roepen. Eerst wilde er niemand mee. Maar ik zei dat zij het al kenden, dus dat zij toch niet bang hoefden te zijn. Een paar kinderen stonden iets te fluisteren.

Ik had het koud gekregen want wij stonden al een hele tijd stil. Mijn voeten waren allang koud van de sneeuw en nu werd mijn lichaam het ook steeds meer. Ik strekte mijn armen en sloeg ze tegen mijn lichaam. Tegelijkertijd trappelde ik op de grond. Een van de grote jongens deed het ook. Toen zei hij: 'Goed ik ga mee naar binnen.'

De andere kinderen liepen een eindje weg. De jongen deed voorzichtig de kruk van de deur naar beneden. Het was een grijze ijzeren deur, die moeilijk

openging. Binnen was het donker. De jongen hield met zijn vinger en zijn duim zijn neus dicht en wenkte mij. Er was een hoge drempel. Ik stapte erover. Binnen was niets te zien, alles was zwart. De jongen deed de deur op een kier en liep, met één hand langs de muur strijkend, voor mij uit. Hij opende een houten deur en zei dat ik mee moest gaan. Het klonk gek zo met zijn neus dicht. Veel zag ik niet. Er lagen witte dingen op de grond en op een stapel tegen de donkere muren. In het midden was ook een stapel waar aan alle kanten uitsteeksels te zien waren.

Er waren meer kinderen binnengekomen. De meesten hielden hun neus dicht met hun hand. Eén meisje zei tegen mij: 'Kijk, daar ligt je vader, hij ligt niet eens in een laken.'

Toen zag ik de dode mensen. Er lagen lakenpakken. Uit sommige staken ledematen. Er lagen blote mensenlijven. Sommige hadden nog een broek aan. Zij lagen rommelig neergegooid kriskras door elkaar. Eén lag er met zijn rug op een stapel en met zijn hoofd achterover naar beneden hangend. Ik zag hem op zijn kop. Grote donkere ogen. Zijn armen hingen opzij. Hij was heel mager. Een ander lag met zijn hoofd opzij op zijn ene gestrekte arm. De andere arm was weg. Er lagen ook losse armen en benen. Achter mij hoorde ik een tik. Ik keek om en zag dat de kinderen weggegaan waren, of ze hadden zich in het donker verstopt. De buitendeur was dicht. Ik draaide mij weer om naar de lichamen. Ik probeerde mijn vader te vinden. Ik draaide mijn hoofd in allerlei richtingen, opzij, op z'n kop, om de schots en scheef liggende gezichten recht op te kunnen zien. Maar ze leken allemaal zo vreselijk veel op elkaar. En er was ook erg weinig licht. Recht voor mij lag een lakenpak boven op een stapel. Je zag dat er een lichaam in zat. Zou dat mijn vader zijn? Vlak vooraan op de grond lag een bloot lichaam op zijn buik. Zijn hoofd lag opzij gedraaid. Zou dat mijn vader zijn? Kaal waren ze allemaal. Mijn vader was hier helemaal niet. Hij zou nog wel in de ziekenbarak liggen. En daarna zouden ze hem gaan begraven. Ik keek nog één keer goed naar de lichamen. Ze zagen er grauw uit. De vuile lakens staken er wit tegen af. Ik liep terug en deed de houten tussendeur dicht. Ik liep naar de buitendeur. Er zat geen handvat om hem open te doen. Ik duwde ertegen maar dat hielp niet. Buiten hoorde ik de kinderen.

Ik ging terug naar de andere deur en deed hem weer open. Ik liep naar binnen en stapte over het voorste lichaam heen. Ik klom op de stapel en keek in het bovenste lakenpak. Ik zag alleen een arm. Ik begon het laken los te maken. Buiten hoorde ik ze schreeuwen. Ik trok de arm eruit. De hand leek op die van mijn vader. Ik rukte aan het laken totdat ik het hoofd kon zien. Het hoofd was zwart van de baard. Ik liep van de stapel af en zag aan de zijkant

een lichaam. Er scheen bijna geen licht op. Ik keek naar het gezicht. De ogen waren zwart. De wangen mager. De baard kort, zoals van mijn vader. De neus leek er ook op. Ik keek naar de handen. Zij leken op die van mijn vader. Maar het lichaam leek helemaal niet op dat van mijn vader.

Iemand pakte mij vast en trok mij mee. ‘Ben jij gek geworden? Wil jij doodgaan? Het is heel gevaarlijk. Kom mee. Wij roepen al uren dat je eruit moet komen.’ Ik zei dat ik mijn vader zocht en dat ik de deur toch niet had opengekregen. ‘Jouw vader is hier niet,’ zei de jongen. Hij trok mij mee naar buiten, smiet de deur dicht en zei dat ik moest wegrekken.

Verderop kwamen wij bij de andere kinderen. Een van de meisjes zei: ‘Jouw vader zit niet eens in een laken.’ Ik zei dat hij wel in een laken zat en dat ik het zelf gezien had. Zij zei dat zij het ook zelf gezien had en dat het niet waar was. De jongen die mij mee had genomen zei dat mijn vader daar helemaal niet lag, maar toen de anderen hooèèè riepen en zeiden dat hij zeker bang was geworden, zei hij dat hij het maar zei omdat ik nog zo klein was. Ik zei dat ik groot was, dat ik heus wel wist dat mijn vader daar lag en dat ik hem in het laken gezien had en dat ik hem wel zou aanwijzen aan wie het wilde. Maar niemand wilde.

Het meisje zei: ‘Als je het dan allemaal best weet, zeg dan eens wat ze doen met de lijken.’ Ik zei dat ik dat ook best wist, maar dat ik het niet zou vertellen omdat ik gedaan had wat ik had moeten doen en omdat de proef nu afgelopen was. En als zij het wilde weten, zou ik het haar wel vertellen als zij mee naar binnen zou gaan. Maar dat wilde zij niet en de kinderen riepen hooèèè tegen haar. Daarna liepen wij door en ik mocht bij de groten blijven.

Die avond vroeg mijn moeder wat ik gedaan had overdag. Ik vertelde haar dat ik met de grote kinderen was meegegaan. Zij vroeg of dat zomaar mocht en ik zei dat het mocht omdat ik een proef had gedaan. Ik was in het ketelhuis geweest. Zij vroeg wat het ketelhuis was. Ik zei dat zij dat best wist, dat zij heus wel wist dat daar alle lijken lagen en dat zij ook heus wel wist dat mijn vader bij die lijken gesmeten was en dat zij ook best wist dat hij niet eens in een laken zat en dat ik tegen de kinderen had gezegd van wel, maar dat ik hem zelf zonder laken had gezien. En ik schreeuwde dat zij zeker gek was geworden om hem zo zonder laken daar in te laten smijten en dat zij mij niet eens verteld had dat hij uit de ziekenbarak weg was en dat ik dan toch zeker wel eerst eens even afscheid van hem had mogen nemen en dat ik het gemeen vond en dat het haar schuld was dat hij daar zo bloot bij die lijken lag.

Mijn moeder zei steeds maar ‘nee’ en ‘het is niet waar’ maar ik luisterde niet naar haar en ik zei dat ze niet tegen mij hoefde te liegen omdat ik het zelf allemaal gezien had. Ik moest vreselijk huilen.

Mijn moeder zei dat het geen ‘ketelhuis’ heette maar ‘knekelhuis’. Maar dat kon mij niets schelen. Zij zei ook dat de lichamen van dode mensen daarheen werden gebracht omdat de bedden in de ziekenbarak nodig waren voor andere zieken. En dat elke dag de mannen kwamen om de lichamen weg te halen en ze verderop in het bos te begraven. Maar dat ze toevallig die dag niet geweest waren. En ook zei zij dat mijn vader wel in een laken lag, maar dat ik hem niet had gezien, omdat alle lakens er hetzelfde uitzien en omdat er na hem alweer zoveel andere mensen waren doodgegaan die allemaal boven op de stapel lagen. Hij lag helemaal onder.

Mijn moeder drukte mij tegen zich aan en zij streelde mij en kustte mij. Daarna ging zij ook huilen en zij zei dat het voor haar ook allemaal niet leuk was.

Later vroeg zij wie tegen mij had gezegd dat ik in het knekelhuis moest gaan kijken. Ik zei dat een van de jongens mij eruit had gehaald en dat hij gezegd had dat het gevaarlijk was. Mijn moeder vroeg of ik iets had aangeraakt en ik vertelde haar dat ik mijn vader had gezocht. Zij nam mij mee. Zij deed ontsmettingsmiddel in een bakje water en waste mij helemaal. Het stonk. Zij zei dat ik zoiets nooit meer moest doen. Zij vroeg wie mij het knekelhuis in had gestuurd. Ik zei dat ik geen klein kind meer was en dat ik beloofd had niet meer te klikken en dat ik het niet zou vertellen. Toen vroeg mijn moeder wie de jongen was die mij eruit had gehaald. Ik wist alleen dat hij Jaap heette. Zij nam mij mee. Van Jaap hoorde zij wie de anderen waren. Mijn moeder vertelde aan een paar andere moeders wat er gebeurd was. Zij vroegen of zij mij wel goed ontsmet had. Zij gingen meteen hun eigen kinderen ontsmetten. Zij waren allemaal erg boos dat de deur van het knekelhuis zomaar kon worden geopend. Zij zeiden dat het een schande was en dat er onmiddellijk een slot op moest worden gemaakt.

De dag daarna stonken alle kinderen naar ontsmetting. Eén van de kinderen stelde voor om weer naar het ketelhuis te gaan. Ik zei dat het geen ketelhuis heette maar knekelhuis, dat het op slot zou zitten en dat de lichamen toch al zouden zijn weggehaald.

Wij liepen erheen. Er zat geen kruk meer aan de deur.

Soep

Mijn moeder maakte mij wakker. Het was donker. Als wij mee wilden naar Palestina dan moesten wij binnen twee minuten bij het hek zijn om naar de trein te gaan. De mensen renden de barak uit. Ik moest mijn schoenen aan en mijn jas over mijn pyjama. Mijn moeder legde onze kleren op een hoop bij wat spullen die zij altijd had klaarliggen op een doek. Zij bond de doek half dicht en trok de knoop onder het lopen verder aan. Er waren nog mensen in de barak toen wij naar buiten gingen, maar het was zo donker dat ik niet zien kon of het er veel waren.

Het hek stond open en wij zagen voor ons mensen naar buiten lopen. Wij liepen erachteraan. Het was koud.

In de trein was het vol en donker. De mensen hielpen ons naar binnen. In deze trein waren banken om op te zitten.

Ik vroeg aan mijn moeder waarom deze trein niet zo schokte, toen wij wegreden. Zij zei dat ze het niet wist. Ik moest gaan slapen.

Ik werd wakker en ik hoorde mensen praten, maar het was ook stil. Het was licht. Ik deed mijn ogen open en ik zag door het raam wolkenfiguren. Zij staken wit af tegen de blauwe hemel. Ik ging rechtop zitten. Buiten stond het gras stil. Ik zei tegen mijn moeder dat de trein gestopt was. Zij zei: 'Zo, ben je uitgeslapen?' Zij vertelde dat de trein al meer dan een dag stilstond. 'Heb jij er niets van gemerkt?' vroeg zij aan mij. Ik schudde mijn hoofd en keek naar de mensen naast me en tegenover ons op de banken. Een paar mensen zaten te slapen. Mijn moeder zei: 'Zeg maar dank u wel tegen mevrouw P. naast je. Zij was zo aardig om jouw benen op haar schoot te houden.'

Ik keek naar degene die mijn moeder aanwees. Ik zei zachtjes dank u wel. Zij zei: 'Wat heb jij geslapen. Je moeder heeft er een stijve arm van. Nu kunnen wij tenminste ook weer eens opstaan.' Ik zat bij mijn moeder op schoot. Ik schoof nog een beetje weg van mevrouw P. zodat zij zou kunnen

opstaan. Maar ze bleef zitten. Mijn moeder vroeg of zij even zou mogen opstaan. Zij zette mij op de grond, maar hield mij wel vast. Toen zij was opgestaan, liet zij mij op haar plaats zitten. Zij liep tussen de benen door naar het middenpad. Daar hield zij zich vast en bleef staan. Af en toe deed zij een paar stappen of zij bewoog haar armen om de beurt op en neer. Ik vroeg of zij het koud had. Zij zei: 'Ik heb wel een beetje koude benen, maar ze zijn vooral stijf van het lange zitten.' Ik keek naar buiten, naar het gras, de wolken en de hemel. Daarna keek ik weer naar mijn moeder. Ik vroeg of we nog lang in de trein zouden moeten rijden naar Palestina. De mensen tegenover mij keken naar mij en daarna keken zij naar mijn moeder. Zij zei: 'Ik weet het niet; wij weten niet waar wij zijn.' Ik begon te vragen of mijn vader het ook niet wist, maar ik herinnerde mij opeens weer dat hij dood was. Ik veranderde mijn zin zo dat zij niet zou merken dat ik het vergeten was en ik vroeg waarom de trein stil stond.

Mijn moeder zei dat zij het ook niet wist. Een mevrouw zei dat wij misschien terug zouden moeten. Ik vroeg aan mijn moeder of wij al ver van Bergen-Belsen af waren. Zij zei: 'Ik denk heel ver, maar we weten het niet, want de trein reed steeds een andere kant op, dan weer een dag naar het oosten, dan weer uren stilstaan, dan weer dagen naar het noorden.'

Ik keek haar aan en ik zei dat wij toch pas die nacht in de trein waren gegaan. Mijn moeder kwam naar mij toe. Ik moest opstaan en zij nam mij weer op schoot. Ik moest met mijn gezicht naar haar toe gaan zitten. Zij hield mij met haar armen om mijn rug heen vast. Ik keek naar haar mond. 'Jij weet toch wel dat wij al bijna twee weken in de trein zitten? Dat de trein steeds stopte en dat we dan weer doorreden of terugreden? Jij herinnert je toch nog wel dat je af en toe wakker was. Je hebt toch nog geplast, weet je wel, op het potje? En je had zo'n honger, zei je. Dat weet je toch nog wel? En dat ik jou hielp om je jas uit te doen omdat het zo warm was in de trein toen we de hele dag in de zon stil stonden? En later kreeg je het toch weer koud, weet je wel, toen wilde je je jas aantrekken over je pyjama. Dat herinner jij je toch wel?' Ik hoorde haar praten en merkte wel dat zij het erg vervelend zou vinden als ik het niet zou weten. Ik streelde met mijn hand over haar wang en ik zei dat zij dat waarschijnlijk allemaal gedroomd had, maar dat het niet erg was, want wij zaten toch gewoon samen in de trein.

De mevrouw waar ik mijn benen op had mogen leggen ging wat meer rechtop zitten en zij begon iets te zeggen. Mijn moeder liet mij even los en raakte haar aan en toen hield ze weer op en ging weer achteroverleunen. Mijn moeder trok mij nog dichtert tegen zich aan en streelde over mijn hoofd. 'Je haar begint alweer goed te groeien,' zei zij. 'Dat kaalscheren heeft toch goed

geholpen, je hebt helemaal geen luizen meer.’ En zij vertelde weer opnieuw alle dingen die zij gedroomd had. En steeds zei ze dat ik dat toch moest weten. Ik merkte hoe vervelend zij het allemaal vond.

De meeste dingen had zij al een paar keer verteld. Maar zij zei ook: ‘Je weet toch nog wel dat ik je even alleen wilde laten toen ik naar de wc moest en dat jij mij niet wilde laten gaan, dat je ging huilen?’ Dat had zij nog niet eerder verteld. Daarom zei ik maar dat ik mij dat ineens wel herinnerde. ‘En dat je honger had?’ Ik zei langzaam dat ik mij dat ook begon te herinneren, maar dat ik ook zo geslapen had dat ik het niet meer zo duidelijk wist. Mijn moeder zei dat zij dat best begreep. ‘Zie je wel dat je het nog best weet,’ zei zij en zij drukte mij tegen zich aan.

Daarna mocht ik opstaan en in het middenpad lopen. Maar ik moest zorgen dat zij mij zou kunnen zien. Echt goed lopen kon ik niet in het middenpad, want er zaten en lagen overal mensen.

Ik keek door het raam aan de andere kant naar buiten. We stonden vlak bij de bomen. Iemand klom langzaam tussen de bomen tegen de helling op, weg van de trein. Ik wees met mijn vinger naar buiten en ik draaide mij om naar mijn moeder. Mijn moeder keek ook naar die man. De mensen zeiden: ‘Hij loopt weg’; ‘Wij mogen eruit’; ‘Die man is zeker gek geworden’; ‘Ze gaan hem doodschieten’.

Er klommen nog meer mensen tegen de helling op en je hoorde buiten roepen en met deuren slaan. Er werd geschreeuwd ‘de deur is open’. De mensen waren opgestaan en ik kon niets meer zien. Mijn moeder riep mij. Ik hoorde haar dichterbij komen. Ik werd naar haar toe geduwd en zij pakte mij vast bij mijn arm en trok mij mee naar onze plaats. Zij ging weer zitten en ik kon naast haar zitten op de bank. Er waren nog een paar mensen blijven zitten, maar de meeste mensen waren naar buiten gegaan. Ik vroeg of wij ook naar buiten zouden gaan. Mijn moeder zei dat het niet kon. Ik zei dat ik het erg graag wilde en dat iedereen het toch deed. Mijn moeder bleef nog even zitten met haar ogen dicht. Zij leunde met haar hoofd tegen de wand. Toen stond zij langzaam op en zei dat ik daar moest blijven zitten totdat zij terug zou zijn. Zij liep naar de deur en ik hoorde haar praten tegen mensen buiten. Even later kwam zij terug. Zij zei dat ik met Trude mee naar buiten mocht, maar dat ik precies moest doen wat Trude zei. Ik beloofde het en Trude hielp mij de treeplank af. Zij hield mij vast en ik moest van de onderste tree op het grint springen. Mijn moeder ging weer naar binnen. Wij klommen een eindje het bos in. Ik zwaaide naar mijn moeder in de trein. Achter alle ramen zaten

nog mensen, maar de meeste mensen waren toch buiten. Trude gaf mij een hand en zei dat ik een beetje door moest lopen. Ik vroeg wat wij gingen doen. Zij zei: 'Een eindje wandelen en wat halen.' Ik vroeg of mijn moeder dan niet mee moest. Zij zei: 'Laat haar maar even rustig in de trein, wij nemen ook wel wat voor haar mee.' Wij liepen langs enkele wagons. Buiten, naast de wagons, zaten en lagen mensen. Sommigen waren het bos in gelopen en zaten van daar uit te kijken. Trude nam mij mee en wij moesten tussen twee wagons onder de koppeling door kruipen over de rails. Ik vroeg of het gevaarlijk was als de trein zou gaan rijden, maar Trude zei dat de trein zou blijven staan zolang er geen locomotief was. Ik keek en zag dat er aan geen van beide kanten van de trein een locomotief was.

Wij liepen door het weiland. Aan deze kant van de trein waren veel minder mensen.

Na een tijdje zei Trude dat wij bij het water waren. Ik zag andere mensen met een nat gezicht en met natte handen, maar het water zag ik niet. Trude hurkte naast mij, met haar hoofd vlak naast het mijne, zij wees met haar vinger en zei: 'Kijk daar, tussen de brandnetels door, daar is het water.' Ik zag het. Er was een pad waar de mensen om de beurt over naar het water liepen. Maar Trude trapte de brandnetels plat en maakte een nieuw pad voor ons. Uit een doek die zij droeg haalde zij een lege fles en zij liet hem vollopen met water en zette hem in het gras. Daarna waste zij haar gezicht en haar handen en zei dat ik het ook moest doen. Ik deed wel mijn handen maar mijn gezicht liet ik droog. Trude maakte een hoekje nat van haar doek en veegde mijn wangen en mijn voorhoofd af. Daarna begon zij brandnetels te plukken. Zij zei: 'Help jij me even, dan gaat het vlugger.' Ik prikte me. Zij liet me zien hoe je de brandnetels van onderaf moest pakken zonder je te prikken. Ik kon het niet. Ze deed de doek om mijn hand. Wij deden wie er het meeste kon plukken. Ik won omdat ik de doek omhad. Daarna bond Trude de doek om de brandnetels en nam het pakje onder haar arm. Ik droeg voorzichtig de fles.

Wij kropen weer onder de trein door en de mensen vroegen hoe wij aan het water en de netels waren gekomen. Trude zei: 'Geplukt, daar, verderop.' Wij liepen terug naar de wagon waar mijn moeder zat.

Mijn moeder zei dat zij blij was dat wij terug waren. Trude vroeg of zij een pan had, maar die hadden wij natuurlijk niet. Ik ging weer mee met Trude naar buiten. Zij liep naar een andere wagon waar iemand een vuurtje had gestookt. Zij vroeg of zij het zou mogen gebruiken. Het mocht. Er stond een soort pannetje naast. Trude vroeg ook of ze het pannetje mocht gebruiken. Dat mocht ook. Trude vroeg wat erin had gezeten. De man zei 'hetzelfde'.

Trude deed water in de pan. Zij hield de pan zoveel mogelijk boven het vuur. Als het te heet werd ging ze iets achteruit, of wisselde van hand. Na een tijdje begon het water te koken. Zij zette de pan neer en deed er brandnetels in. Daarna kookte zij weer verder. Af en toe deed zij er netels bij. Daarna brachten we de soep naar mijn moeder. Zij dronk er van en zei dat het lekkere groentesoep was. Ik dronk ook een beetje, maar de netels lustte ik niet. Trude dronk met mijn moeder alles op. De overgebleven netels legde Trude in de doek in het bagagenet bij mijn moeder. De fles met water zette zij naast mijn moeder op de grond. We gingen de pan terugbrengen en wij bleven nog wat bij het vuurtje zitten. Trude zei: 'Dat is beter dan in die stinkende trein.' Opeens hoorde ik schieten. De mensen schreeuwden en renden uit het bos naar de trein. Ik zei tegen Trude dat wij de trein in moesten maar zij zei: 'Rustig maar, wij gaan er zo in, er is helemaal geen haast.' Ik keek langs de trein. Er zaten nog wel mensen buiten, maar de meesten waren al weer naar binnen gegaan. Ik keek in de andere richting langs de trein. Daar zat niemand meer. Bij de deur van onze wagon stonden veel mensen te wachten, sommigen al op de treeplank. Even later stapte de laatste in. Toen zag ik een soldaat. Hij had zijn geweer onder zijn arm en hij schoot het af. Intussen liep hij langzaam verder. Achter hem was niemand. Hij kwam dichterbij. Ik pakte Trude en trok aan haar. Ik zei dat wij de trein in moesten, dat de soldaat anders op ons zou schieten. Zij stond langzaam op, pakte mijn hand en liep langzaam naar de ingang van de wagon waarin mijn moeder zat. Zij zei dat er helemaal geen haast was, maar dat ik wel vast naar binnen mocht als ik bang was.

Bij de ingang bleven wij staan. Trude keek naar de soldaat. Hij was vlak bij ons. Ik trok aan haar hand want zij moest mij helpen om op de onderste tree te klimmen. De soldaat bleef bij ons staan. Trude keek hem aan. Hij keek naar haar. Ik keek in het gat van het geweer. Ik hoorde Trude zeggen dat er geen haast was. Hij zei: 'Instappen.' Trude zei dat het geen kunst was om mensen bang te maken met een geweer. Hij moest eens naar mij kijken. En zij vroeg wat het voor zin had om in te stappen als er toch geen locomotief was. Hij zei: 'Als je maar ingestapt bent voordat ik terug ben. Vannacht gaan de deuren op slot.' Hij liep door. Het geweer zwaaide om ons heen. Ik hoorde een knal. Ik probeerde op de treeplank te klimmen, maar ik viel. 'Vind je dat nu leuk, lafaard,' riep Trude. De soldaat lachte. Vóór hem uit drongen de mensen de trein in. De soldaat keek om, tilde zijn geweer omhoog naar het bos en schoot. Hij lachte weer. 'De idioot,' zei Trude. Zij riep naar mijn moeder dat alles goed was, dat wij nog wat buiten zouden blijven en zij hielp mij weer overeind.

Wij gingen bij een boom zitten en keken zo over de trein en het weiland. De hemel was vol kleuren omdat de zon onderging.

De soldaat kwam terug en bleef bij ons staan. Hij had zijn geweer over zijn schouder en hield zijn duim door de riem. Hij zei: 'Nu moeten jullie erin.'

Wij stonden op en liepen naar de deur. Trude bleef staan. Zij keek hem aan en zei: 'Waar zijn we? Wat gaat er gebeuren?' Hij keek haar aan en zei: 'Waar jullie zijn mag ik niet zeggen; maar het is afgelopen.' Mijn hand deed pijn omdat Trude zo hard kneep. Ik keek omhoog naar haar gezicht. Toen pakte zij mij op en zette mij in de trein. Zij stapte zelf ook in. Voordat zij de deur dichttrok draaide zij zich om naar de soldaat en zei: 'Smerige leugenaar.' Hij deed de deur op slot en liep langzaam weg.

Trude zei tegen mij dat ik niets moest vertellen over het gesprek. Mijn moeder wilde weten wat er gebeurd was en Trude vertelde haar dat de soldaat de mensen gewoon bang wilde maken. Maar ze zei niets over de ruzie.

Toen het donker werd moest ik gaan slapen. Mijn moeder zei dat ik niet bij haar op schoot kon, omdat zij steeds op moest staan om naar de wc te gaan. Ik mocht in het bagagenet liggen boven een andere bank. Het was moeilijk om erin te komen. Toen ik lag was ik bang dat ik eruit zou vallen als ik mij zou omdraaien in mijn slaap. Mijn moeder sprak met de mensen af dat ik op een bank mocht liggen om te slapen. Iedereen zou om de beurt op de bank gaan slapen. Zij stond haar beurt aan mij af.

Ik kon niet inslapen en ik mocht weer opstaan. Het was donker. Af en toe vloegen er vliegtuigen over. In de verte klonken schoten. Verder hoorde ik alleen de slapende mensen ademen.

Toen de bank weer vrijkwam om te slapen kon ik nog niet inslapen. Maar de keer daarna was ik erg moe. En er was niets te zien in het donker. Daarom ging ik maar slapen.

Soldaten

Ze hadden mij op de bank laten liggen totdat ik vanzelf wakker werd. Het was weer licht. De trein stond nog tussen het bos en het weiland. Door het raam zag ik de plaats waar we hadden gekookt. Ik liep naar mijn moeder en wilde vragen of het nu de ochtend was die volgde op de nacht waarin ik was gaan slapen. Mijn moeder sliep. Trude zat bij haar en zei dat mijn moeder erg moe was en dat ik haar moest laten slapen. Ik ging op de bank zitten. Er was genoeg plaats. Er waren nu veel minder mensen in onze wagon. Ik vroeg aan Trude waar alle mensen waren. Zij zei dat sommige mensen even door de trein aan het lopen waren en dat anderen naar de ziekenwagon waren gegaan. Ik ging bij het raam staan en ik keek naar het weiland. Ik hoorde marcheren. Ik hoorde voetstappen op het grint. Maar ik zag niets.

Het geluid kwam dichterbij. Ik drukte mijn neus tegen het raam om beter te kunnen kijken. Aan de rechterkant kwamen soldaten aangemarcheerd in een rij, daarachter nog meer en nog meer. Ik schreeuwde tegen Trude dat er soldaten aankwamen. Zij zei dat zij het wist. Ik schreeuwde dat het gevaarlijk was, dat het er erg veel waren. Zij stond op en keek door het raam. 'Nee,' zei Trude. 'Nee,' zei zij nog eens. Ik riep dat ze het toch zelf kon zien. Uit de andere wagons klonk geschreeuw. Trude pakte mijn moeder en schudde haar door elkaar. Andere mensen keken nu ook naar buiten. De eerste rij soldaten liep voorbij. Zij keken recht voor zich uit. Zij hadden hun geweren over hun schouders. Bij het lopen strekten ze hun benen stijf voor zich uit. Mijn moeder draaide haar hoofd naar de wand en zei: 'Laat me toch.' Trude begon te huilen. 'Zie je dat?' vroeg zij, 'zie je dat? Dat zijn de Russen, wij zijn vrij, het is afgelopen.' Zij drukte mij tegen zich aan. Andere mensen riepen nu ook dat het de Russen waren en dat we bevrijd waren. Ik ging ook huilen. Ik zei tegen Trude dat het niet waar was en dat het gewoon soldaten waren net als die in het kamp en net als de soldaat die ons de dag daarvoor de trein in had gejaagd. 'Het zijn de Russen, wij zijn vrij,' zei Trude. Zij schudde weer aan mijn moeder. Mijn moeder keek haar aan. Daarna keek zij door het raam naar buiten en zij pakte mij vast. Zij drukte mij tegen zich aan en zij zei

godzijdank. En zij zei ook dat zij zich ziek voelde en dat zij wel gauw naar de ziekenwagon zou moeten omdat wij anders ook ziek zouden worden. En dat ik bij Trude moest blijven en dat Trude goed voor mij moest zorgen. Trude zei dat zij het zou doen, maar dat mijn moeder beter gewoon in onze wagon zou kunnen blijven totdat wij uit de trein zouden mogen want dat het niet goed was om naar de ziekenwagon te gaan en ook niet nodig.

Ik zei dat het gewone soldaten waren en dat zij allemaal gek waren geworden. Trude wees mij het verschil tussen de moffen en de Russen. Je kon het aan hun pet zien en aan hun gezicht en aan hun laarzen, maar ik zag geen verschil. Even later kwam er weer een stel soldaten langs. Trude wees mij dat ze geen geweren hadden en geen helmen op hun hoofd. Ernaast liepen andere soldaten met geweren en petten op. Dat waren de Russen. Die anderen waren de gevangengenomen moffen. Ik bleef kijken. Af en toe riep ik Trude en vroeg of de soldaat die ik aanwees een Rus was en de andere een gevangen mof. Na een paar keer wist ik het.

De Russen namen alle moffen mee. Over de hele spoorbaan liepen moffen. Ik vroeg aan Trude of de Russen de moffen zouden gaan doodschieten. Zij zei dat ze dacht van niet, maar dat het van haar wel zou mogen. Er kwam een ander kind bij mijn raam staan. Hij had een tak van een boom meegenomen en hij deed of het een geweer was. Hij schoot op de moffen. Ik vroeg of ik ook mocht schieten. Het mocht niet, maar Trude brak de stok in tweeën en wij schoten allebei de gevangen moffen dood. Soms raakten wij per ongeluk een beetje een Rus.

In de trein was veel lawaai. Er werd geschreeuwd en gehuild en kinderen schoten. Trude vroeg waarom ik niet meer wilde schieten. Ik zei dat ze toch niet echt doodgingen. Daarna ging ik naast mijn moeder zitten en ik streelde over haar hand. Zij sliep.

Van waar ik zat kon ik de koppen van de soldaten langs zien gaan. Het verschil tussen de Russen en de moffen wist ik nu wel.

Er was nog steeds veel lawaai in de trein. En het werd erg warm. De zon scheen al de hele ochtend op de trein. De ramen konden niet open en de deuren zaten nog op slot. Er liepen nu minder vaak soldaten voorbij. En

meestal waren het alleen maar Russen.

Er klonk gefluit van een locomotief. Even later voelden we een bonk en daarna gingen we rijden. De mensen juichten.

We stopten op een klein station. Trude vroeg of ik kon lezen hoe het heette. Ik las het woord Tröbitz. Zij zei dat ik het goed moest onthouden.

Wij stapten uit.

Mijn moeder werd met een kar naar een ziekenhuis gebracht.

Ik ging met Trude mee. We moesten wel even in de rij staan, maar niet lang. Daarna liepen wij met andere mensen en een paar Russische soldaten tussen de huizen van Tröbitz door. Wij kwamen bij een groot wit huis. De Russen lieten de deuren opendoen. Daarna moesten de bewoners weg en mochten wij erin. Trude en ik en nog een vrouw, Eva, moesten naar de zolder omdat wij het beste de trappen op konden lopen. Er stond een groot bed waar wij makkelijk in konden. Eva ging even weg en kwam terug met lakens en handdoeken en zeep. Trude waste mij en zichzelf helemaal met water en zeep. Daarna moest ik gaan slapen. Het was alweer donker. Trude zei dat zij bij mij zou blijven zitten totdat ik zou slapen. Maar daarna zou zij even weggaan naar beneden en misschien naar buiten. Maar dan zou Eva beneden blijven.

De lakens waren glad en wit en zaten lekker strak. Er lag een lichtblauwe deken overheen. Het bed was groot, ik zou er niet uit vallen. En het was zacht en warm. Mijn hoofd was weggezakt in het kussen.

Trude deed het gordijn dicht. Het lichtje mocht aanblijven.

Beneden hoorde ik mensen lopen en lachen.

Trude kwam op mijn bed zitten. Ik vroeg haar of zij haar hand op mijn hoofd wilde leggen. Dat deed mijn moeder altijd omdat ik dan vlugger insliep.

Zij legde haar hand op mijn hoofd en zei zachtjes: 'Onze eerste nacht vrij. Slaap maar heel lekker.'

Aardappels

Een paar dagen na onze aankomst in Tröbitz liepen Trude en ik door de grijze straten tussen de grijze huizen door. De huizen hadden kleine ramen, heel anders dan thuis. En luiken. Er waren weinig mensen op straat. Het was tijd voor het middageten. De zon scheen. Ik had het warm.

Wij kwamen bij een hek dat naar een weiland ging. Trude deed het open – zij zei dat het mocht; ze zei dat alles mocht waar wij zin in hadden – en sloot het weer achter ons.

‘Deze weg naar het ziekenhuis is veel korter,’ zei zij. We liepen over het gras. Ik moest oppassen om niet in een koeienvla te stappen.

We kwamen bij een boerderij. De stal was ingericht als ziekenhuis. Er was veel meer ruimte dan in de ziekenbarak waar mijn vader had gelegen. Hier was een grijze stenen vloer.

Wij liepen langs de bedden om mijn moeder te vinden, maar we zagen haar niet. We liepen nog een keer terug en Trude vroeg aan iemand die rechtop in bed zat of zij wist waar mijn moeder lag.

‘Die? O, die slaapt,’ was het antwoord.

‘Waar ligt zij dan?’ vroeg Trude, ‘we willen haar wat aardappels brengen en dit is haar zoon.’

De vrouw wees met haar hoofd opzij. Wij draaiden ons om. In het bed lag iemand met de deken over zich heen getrokken. Er was wel een bos haar te zien. Rood haar. Met veel krullen. Het leek op mijn moeders haar.

Trude liep naar haar toe en tilde de deken een beetje op. Zij zei zachtjes tegen mijn moeder dat wij er waren en dat we haar graag wilden spreken en dat we iets voor haar hadden meegebracht. Ik liep ook naar het bed, maar mijn moeder trok de deken weer over haar hoofd en bleef liggen. Ze zei niets.

Trude draaide zich om naar de vrouw die ons geholpen had en vroeg haar hoe het met mijn moeder ging.

‘Slecht,’ antwoordde de vrouw, ‘ze wil niets eten en ze is erg zwak. En als ze wel iets eet dan schijt ze het meteen weer uit. Of ze kotst het uit. Heel slecht. Maar ze wil ook geen medicijnen innemen, wat de dokter ook zegt. Die aardappels kunnen jullie beter weer meenemen.’

Trude keek naar mijn moeder en vertelde haar nog eens dat wij er waren en dat wij aardappels hadden meegebracht voor haar. Zij kwam naar mij toe en bracht mij een eindje weg van het bed, voorbij het voeteneind. Zij zei dat ik maar niet te dichtbij moest komen, omdat mijn moeder erg ziek was en omdat ik anders misschien ook ziek zou worden.

Daarna pakte zij het tasje met aardappels en liep naar de vrouw. Ik hoorde dat ze zei: ‘Neemt u ze dan maar. Het is zonde om ze weer mee terug te nemen, want wij hebben toch genoeg. En als zij ze niet eet, heeft u er tenminste nog plezier van.’

In het bed van mijn moeder ging de deken omhoog. Lange rode krullende haren staken boven de omhooggehouden deken uit. Er kwam gekrijs achter de deken vandaan.

‘Niet doen, dat moet je niet doen. Die slet geeft zelf nooit wat aan een ander en ze mag ook niets hebben. Geef maar hier die aardappels. Ze zijn van mij. Geef hier.’

Trude liep naar het bed van mijn moeder en zei dat ze de aardappels nu al had weggegeven. De vrouw stopte het tasje weg onder haar bed. Het gekrijs ging door.

‘Waarom breng je het kind hier? Moet hij ook ziek worden? Iedereen gaat hier dood, dat weet je toch wel.’

Trude zei dat zij zou moeten doen wat de dokter zei en dat zij haar pillen moest slikken in plaats van zo te schreeuwen.

Zij liep weg en kwam terug met een beker water.

‘Dat is geen drinkwater. Jij wilt mij zeker dood hebben, hè?’ werd er uit het bed geschreeuwd. Trude nam zelf een slok en zette de beker bij het bed. Zij zei dat nu de pillen geslikt moesten worden.

De deken werd op het bed gelegd. De haren bleven naar alle kanten wijzen. Ze hingen ook voor het gezicht.

‘Als ik doodga is het jullie schuld,’ krijste de stem achter de haren. De pillen verdwenen in de mond die ik bijna niet zien kon en het water werd gedronken.

‘Het zijn mijn aardappels. Ik moet ze terug hebben,’ werd er geschreeuwd.

Trude liep naar de vrouw en sprak even met haar. Zij beloofde dat zij haar nieuwe aardappels zou brengen. De vrouw haalde haar schouders op en zei: ‘Ze is gek.’ Ik riep naar Trude dat het tasje onder het bed lag. Zij pakte het en legde het op het andere bed. Het tasje werd gepakt en er werd in gekeken. Toen verdween er een hand in het tasje. Hij kwam eruit met een aardappel. De aardappel werd bekeken. Het tasje werd omgekeerd op het bed. De hand met de aardappel werd opgetild en naar de muur bewogen. De vrouw die ons geholpen had schreeuwde ‘pas op’ en pakte haar kussen. De aardappel raakte haar midden in haar gezicht. Trude schreeuwde: ‘Ben je gek geworden?’ De vrouw gooide haar kussen naar de aardappelgooister en begon te huilen. De aardappels vlogen rond. Trude kreeg er een tegen zich aan. Zij riep naar mij dat ik moest bukken of weg moest lopen. Bij elke rondvliegende aardappel werd er gegild: ‘Jullie willen mij dood hebben’; ‘Ik zal jullie’; ‘Dat rotwijf, zij is zelf gek’.

Er kwamen twee mannen aanlopen. Ze pakten de overgebleven aardappels weg en dwongen mijn moeder om te gaan liggen. Een van de twee gaf haar een injectie. Zij hielden haar nog even vast. Daarna legden zij de deken over haar heen en brachten het kussen terug naar het andere bed. Ze maakten ons duidelijk dat we weg moesten gaan.

Trude pakte mijn hand en wij liepen naar het bed toe. Zij lag op haar zij met haar rug naar de andere vrouw. We liepen naar de kant van het bed waar haar gezicht was. De verplegers hadden het haar achterovergetrokken. Nu herkende ik het gezicht van mijn moeder. Zij lachte een beetje en zei dat zij blij was om mij te zien; dat ik er goed uitzag; en dat ik op moest passen om niet ziek te worden. Zij begon te huilen.

Trude trok de deken nog iets meer over haar schouder en zei dat zij goed voor mij zou zorgen.

‘Je moet doen wat de dokter zegt, dan zien we je gauw weer terug,’ zei ze.

Mijn moeder viel in slaap. Wij gingen weg.

Een paar dagen later liepen wij buiten het dorp te wandelen en wij plukten wat bloemen voor onze kamer. Zij waren wit met geel. Trude zei dat het madeliefjes waren. Ik moest ze onderaan afplukken, dicht bij het gras, anders zou de steel te kort zijn om ze in een glas te zetten. We waren met zijn tweeën. Ik hoorde alleen af en toe een koe of een vogel of de wind die in mijn oor blies. Ik had het warm.

Ik vroeg aan Trude of wij mijn moeder weer eens zouden gaan opzoeken. Zij zei: 'Dat kan niet, de weg is afgesloten.' Ik zei dat zij vorige keer het hek gewoon had opengedaan. Zij zei: 'Dat kan niet meer.' Ik zei dat er ook een andere weg was die door het dorp naar het ziekenhuis liep en niet door het weiland. Die weg kon wel langer zijn, maar we zouden hem toch kunnen nemen. Zij begon te huilen en zei: 'Ik zeg toch dat de weg is afgesloten. Alle wegen zijn afgesloten. Die ook.' Ik vroeg hoe alle wegen afgesloten konden zijn terwijl wij er pas nog over hadden gekund. Zij zei: 'Het is nu eenmaal zo.' Zij was opgehouden met huilen. 'Ik zal je later weleens uitleggen waarom.'

Ik vroeg of ik dan weer naar mijn moeder toe zou kunnen als de afsluiting weer weg zou zijn. Zij zei: 'Later.'

'Zullen we nu nog wat bloemen plukken?' zei Trude.

Wij plukten nog een flinke bos bloemen voor onze kamer.

Slachting

Trude was naar boven om onze bloemen neer te zetten. In de tuin achter ons huis liepen de mannen achter een varken aan. Zij probeerden het te vangen maar het ontsnapte steeds weer. Zij riepen naar elkaar en klapten in hun handen om het varken terug te jagen. Het beest gilde. Uit het raam gilden wat vrouwen. Ik stond bij de deur. Twee mannen kregen het varken te pakken. De een hield het met twee handen vast aan zijn oren en de ander aan zijn staart. Het krijste en krijste. De andere mannen gingen dichterbij het varken toe. Een van de mannen had een mes in zijn hand. De mannen trokken het varken aan zijn poten. Het viel op de grond. De man met het mes tilde zijn arm hoog op en riep dat de anderen wat opzij moesten gaan. Toen stak hij het mes met een flinke zwaai in het varken. Bloed spoot naar alle kanten. Sommige mannen draaiden hun hoofd om. Het gekrijs werd zachter. De man stak nog een keer en nog een keer. Daarna rende er een vrouw naar buiten. Zij had ook een mes in haar hand. Zij rende naar het varken en begon er een stuk af te snijden. De vrouwen bij de ramen juichten. Sommigen gingen ook naar buiten met een mes en begonnen stukken af te snijden. Ze namen de stukken mee naar binnen. Overal lag bloed. Iemand zei dat het verboden was om varkensvlees te eten.

Eva kwam naar buiten en vroeg waarom er zo'n lawaai was. Zij keek naar het varken en naar de mensen die stukken van het varken aan het afsnijden waren. Zij kwam naar mij toe en pakte mijn hand. Zij trok mij mee naar binnen.

‘Waar is Trude? Wat doe jij hier alleen bij die gekken?’ vroeg zij. Ik vertelde dat we bloemen hadden geplukt en dat Trude naar boven was om ze op onze kamer te zetten. Zij liep met mij de gang door, deed de voordeur open en nam mij mee naar buiten. Voor het huis was het veel stiller, al hoorde je het geschreeuw uit de achtertuin nog wel. Er stond een bank tegen de muur naast de deur. Daarop gingen wij zitten.

‘Je zult het wel erg vinden wat er gebeurd is,’ zei Eva. Ik zei dat ik er wel

tegen kon want ik was toch geen klein kind meer. Zij zei: 'Maar het is toch heel naar voor jou.' Ik zei dat ik het gekrijs wel vervelend had gevonden. Ik vertelde dat het de mannen veel moeite had gekost en dat het bloed over ze heen was gespoten en dat er overal bloed van het varken lag. Eva vroeg: 'Vind je dat erger?' Met mijn voeten schopte ik in het grint en ik keek hoe de steentjes wegvlogen.

Zij vroeg: 'Weet jij niet van je moeder?'

Ik schopte nog wat steentjes weg en zei dat ik best wist dat de weg afgesloten was. Zij zei: 'Ja.' Ik keek naar haar mond. 'En dat vind jij toch zeker erg naar, hè?' Ik zei dat ik het natuurlijk wel vervelend vond, maar dat ik later weer naar mijn moeder toe zou gaan.

'Later? Hoe bedoel je, later?'

Ik vertelde dat Trude gezegd had, dat de weg nu was afgesloten, maar dat ik later weer naar mijn moeder toe zou gaan. En dat ik dat nu niet kon begrijpen, maar dat Trude het mij later zou uitleggen.

Eva stond op, en pakte mij bij mijn hand. Zij trok me mee het huis in en de trappen op. Intussen zei ze steeds: 'Iedereen lijkt wel gek geworden; later; later.'

Wij kwamen boven en Eva gooide de deur van onze kamer open zonder te kloppen. Trude zou wel boos zijn.

Trude had uit het raam staan kijken. De madeliefjes stonden in drie glazen op de witte kleedjes in de kamer. De bedden waren opgemaakt en de witte lakens lagen strakgetrokken over het bovenste deel van de dekens, een beetje over de witte kussens. Door het witte gordijn scheen geel licht naar binnen.

Eva schreeuwde tegen Trude: 'Ben jij nu ook helemaal gek geworden. Dat kind weet niet eens wat er met zijn moeder aan de hand is. Hij denkt dat hij later naar haar toe kan. Wat is dat voor waanzin?'

Trude zei: 'Schreeuw niet zo. Hij weet het best. Hij weet het precies. Ik heb het hem precies verteld.'

Eva zei tegen mij: 'Wat heeft zij jou verteld? Iets over een weg die afgesloten is?'

Ik knikte. Trude zei: 'Zie je wel.' Eva zei tegen mij: 'En dat jij later weer naar je moeder toe kunt?' Ik knikte. Zij keek naar Trude. Die zei zachtjes: 'Ach, het komt wel.'

Eva pakte mij vast. Zij ging vóór mij staan. Toen ging zij op haar hurken

zitten. Zij zei: ‘Luister schat, ik moet je iets heel ergs vertellen.’ Ik keek naar Trude, maar die keek door het raam naar buiten. Ik keek naar Eva’s mond. ‘Heel erg, hoor je, het is vreselijk erg.’ Zij praatte erg langzaam, alsof ik geen Nederlands zou verstaan en erg duidelijk en hard.

‘Jij kunt niet meer naar je moeder. Nooit meer. Je moeder is dood.’

Ik zei dat het onzin was, want Trude had toch gezegd dat de weg gewoon was afgesloten en dat ik later naar haar toe zou kunnen. Ik keek naar Trude.

Eva zei: ‘Zij is dood. Jij weet wat dat betekent: dood. Net zoals jouw vader. Daar kun je ook niet meer naar toe. Begrijp jij dat?’

Ik zei dat Trude toch gezegd had dat ik later weer naar haar toe zou kunnen.

Eva zei: ‘Vraag het maar aan Trude. Trude, is zijn moeder dood?’ Zij vroeg het voor mij.

Trude draaide haar hoofd een beetje naar ons toe maar zij bleef naar buiten kijken. Heel zacht zei zij: ‘Ja.’

‘En kan hij later nog naar zijn moeder toe?’ vroeg Eva aan Trude. Zij had één hand in mijn nek gelegd en zij draaide mijn hoofd naar Trude.

‘Ach, ik bedoelde iets anders,’ zei Trude.

‘Kan hij nog naar haar toe?’ schreeuwde Eva. Trude keek naar haar en naar mij. Zij draaide zich om en liet het gordijn los. Het viel weer voor het raam.

‘Nee,’ zei zij, ‘dat kan niet meer. Je moeder is dood.’ Eva stond op. Zij zei: ‘Het is verschrikkelijk, maar je moest het toch weten.’

Ik knikte. Vóór mij stond een tafel. Op het tafelkleed stond een glas met bloemen. Ik pakte het glas en smiet het op de grond. Ik trapte op de bloemen en trok het tafelkleed van de tafel. Ik sloeg ermee in het glas. Ik gooide de tafel om en schopte ertegen. Ik schreeuwde tegen Trude dat zij een rotmens was en dat ik geen klein kind meer was. Ik bibberde en ging huilen. Ik zei dat het rotbloemen waren en dat Trude zeker zelf de weg had afgesloten en dat zij mijn moeders aardappelen had weggegeven en dat zij mijn moeder pillen had gegeven en slecht water en dat het haar schuld was dat zij nu dood was en haar schuld dat ik er nu niet meer heen kon. Ik had het heet. Ik probeerde nog meer te zeggen, maar het ging niet. Ik viel om. Ik merkte dat Eva mij opving. Samen met Trude wilde zij mij in bed leggen. Ik zei dat Trude weg moest gaan, dat zij mij met rust moest laten, dat zij tegen mij had gelogen en dat ik nooit meer iets van haar zou geloven. Trude ging opzij. Zij bleef wel in de

kamer, maar ik kon niets meer zeggen. Eva kleepte mij uit en stopte mij in bed.

Zij gaf mij een kus op mijn voorhoofd.

Mijn huid brandde, maar ik kon de dekens niet van mij afduwen.

‘Hij heeft koorts. We moeten de dokter halen,’ zei Eva nog.

Ziekte

‘Trude, kom, hij is uit bed gevallen.’

Ik werd opgetild en in bed gelegd. Ik voelde een hand op mijn voorhoofd.

‘Het is minder.’ Ik deed mijn ogen open. Er was zoveel licht dat ik ze snel weer dichtdeed.

Ze riepen mijn naam. Ik probeerde mijn ogen weer open te doen. Ik wilde mijn hand boven mijn ogen houden tegen het licht. Maar ik kon mijn hand niet bewegen. Ik wilde zeggen dat het zo licht was en ik wilde vragen waarom ze mij niet eerder hadden wakker gemaakt, maar het ging niet.

‘Hij zegt iets, kan jij hem verstaan?’

Zij riepen weer mijn naam. Ik knikte.

‘Hij heeft het verstaan. O, Trude, hij heeft het verstaan. Godzijdank, dan is het ergste voorbij.’

Ik werd wakker. Trude zat naast me op een stoel. Eva stond naar me te kijken aan mijn voeteneind. Buiten was het schemerig. Binnen brandde een kaars.

‘Wat heb jij geslapen.’ Ze lachten tegen me. Ik zei dat ik niet lekker had geslapen.

‘Dat komt omdat je hoge koorts had.’ Ze zeiden dat ik gegild had en dat ik de dekens van me had afgeslagen en dat ik als een gek had getrapt en dat ik op de grond was gevallen. En dat zij alsmaar koude waslappen op mijn voorhoofd hadden gelegd. En dat de dokter geweest was.

‘Weet je dat nog?’

Ik zei dat ik wel wist dat zij me in bed hadden gelegd en dat het licht toen zo schel was en dat ik gedroomd had.

Zij vroegen wat ik gedroomd had. Ik zei iets met sneeuw en vuur en dat ik

het verder niet wist.

Ik vroeg of ik mocht opstaan, of dat het nog te vroeg was en waarom zij al aangekleed waren. Zij zeiden dat het avond was en geen ochtend en dat ik in bed moest blijven totdat ik beter zou zijn.

Ik zei dat ik helemaal niet ziek was, dat ik alleen maar naar gedroomd had.

Trude zei dat de dokter zo zou komen en dat ik wel ziek was en koorts had en dat ik in bed moest blijven. Ik vroeg hoe het kon dat het avond was, want ik was toch 's avonds naar bed gegaan. Trude zei: 'Maar je bent al vijf dagen ziek en je hebt vreselijke koorts gehad.' Ik keek naar Eva en ik zei dat dat toch niet kon, want dat ik toch 's avonds naar bed was gegaan en dat ik het toch zeker wel zou weten als ik vijf dagen in bed gelegen zou hebben. Eva zei dat Trude gelijk had en dat ze bang waren geweest dat ik dood zou gaan, maar dat het nu voorbij was.

'Je moet flink eten en gauw weer sterk worden.'

Ik merkte wel dat ik koorts had. Maar die vijf dagen geloofde ik niet. Er zat een donker gat in de tijd.

V

Mokum

We zaten boven op een vrachtauto. Het voorste deel van de open laadbak lag vol spullen: koffers, zakken, doeken, dekens. Trude had een plunjezak georganiseerd. Ik zat erbovenop en ik keek achteruit over de mensen die op de vloer van de bak zaten. Langs de zijkleppen stonden banken. Op een ervan zat Trude. Zij schreeuwde dat ik goed mijn jas moest dichtdoen. Zij had wat zachte pakken om mij heen gelegd tegen de wind. Iemand riep ‘nog honderd kilometer’.

Een vrouw kroop naar de cabine en bonkte met haar vuist op het dak. Er kwam een hoofd om de hoek. Een Canadees klom op onze laadbak. Hij hield zijn oor vlak bij de mond van de vrouw en legde zijn arm om haar schouder. Zij knikten en schudden hun hoofden. Zij zeiden ‘fast’ en ‘slow’ en ‘oké’. De Canadees deelde sigaretten en chocola uit en klom weer terug over de rand van de laadbak, de cabine in. Ik hield niet van chocola. De motor gierde nog harder. De vrouw bonkte weer op de cabine. De bommen schoten nog sneller voorbij. ‘Nog zestig kilometer.’ Ik moest een plas. Ik schreeuwde naar Trude dat ik moest. Ik schreeuwde het nog eens en nog eens. Zij kroop naar me toe. Zij vroeg of ik het over de rand van de laadbak wilde doen. Ik zei dat ik dat niet wilde. Zij zei dat ik het dan maar moest inhouden. Ik zei dat ik dat niet meer kon. Zij zei dat ik het dan maar in mijn broek moest doen. Ik huilde en zei dat ik dat nooit mocht van mijn moeder. Zij zei dat het nu wel mocht, voor een keertje en dat mijn moeder dat zeker ook gezegd zou hebben. Ik geloofde haar niet. Zij zei dat ik het dan toch maar over de zijklep moest doen. Ik vroeg haar om het zware pak van mijn schoot af te halen. Zij begon het weg te trekken, maar ik zei dat het al te laat was. Zij liet het liggen.

Mijn broek werd langzaam warm en nat. Ik zuchtte en rilde en liet de plas lopen. Even was het helemaal stil. De wind was weg, het motorgebrom was weg en het geschreeuw was weg. Ik zag het zachte pak op mijn schoot. Ik voelde mijn benen en buik warm en nat worden. Ik wenste dat mijn hele lichaam zo warm en zo nat zou zijn.

‘Nog veertig kilometer.’

Ik had het koud. Een paar mensen begonnen te zingen. Aan beide kanten hingen mensen zover mogelijk over de zijklep pen naar buiten. Ze schreeuwden: ‘Daar staat er weer een, daar komt er weer een, kan jij het lezen?’

‘Nog maar zestien kilometer, we zijn er zo.’

Veel mensen begonnen te huilen, omarmden elkaar. ‘Nu kan ons niets meer gebeuren. We zijn er.’

‘Niet te vroeg juichen,’ zei een man.

‘Veertien, nog maar veertien kilometer.’ Er klonk gejuich en geklap van de andere vrachtauto’s. Eerst van de auto’s die voor ons reden. Dan van de auto’s die achter ons reden.

We reden langzamer.

‘Amsterdam, zes kilometer.’

‘Ik zie de huizen.’

‘Ik ook.’

Plotseling viel iedereen om. We reden weer sneller. De Canadees keek om de hoek. ‘Oké?’

Hij lachte. Met lachende boze gezichten riepen de omgevallen mensen ‘oké’. Ze bleven zitten.

‘We zijn er, we zijn thuis.’

‘We zijn terug.’

‘Leve Mokum.’

De mensen omhelsden elkaar en wensten elkaar geluk. Mij ook. Ze kropen rond in de hobbелende auto, vielen om, stonden weer op.

Voordat we stilstonden waren er al mensen over de klep geklommen. Zij lieten zich op de grond vallen en kusten de stenen. Zij huilden.

Trude nam mij mee een gebouw in. In een grote zaal lagen stromatrassen op de grond met dekens erop.

Trude waste mij helemaal met zeep en ik kreeg andere kleren.

Daarna vierden wij feest. Ik hoefde nog niet naar bed. Later legde Trude mij in bed. Zij zei dat zij nog terugging naar het feest. Ik vond het goed.

‘Slaap gelukkig. Je eerste nacht terug in Mokum.’ Zij kustte mij en liep weg. Bij de deur zwaaide zij nog een keer en lachte.

Het was stil in de slaapzaal. Ik hoorde uit de feestzaal muziek en gezing en vrolijk zacht mensengeschreeuw.

Tante Lisa

Trude was te weten gekomen dat meneer Paul zich had aangemeld om voor mij te willen zorgen. We bezochten meneer Paul en zijn vrouw een paar keer. De vrouw van meneer Paul zei dat ik tante Lisa mocht zeggen in plaats van mevrouw G.

Zij was helemaal geen tante van mij.

Trude zei dat ze op reis moest en dat ik bij mevrouw G. mocht blijven. Ik zei dat ik het liever niet wilde. Zij bracht mij erheen.

Trude was terug van haar reis. Zij kwam op de thee. Mevrouw G. vroeg: 'Zo, hoe gaat het?'

'Gaaf, gaaf.'

Mevrouw G. vertelde dat ik weer naar school ging; dat ik nu tante Lisa tegen haar zei; dat ik zo slecht at.

Trude en mevrouw G. waren in de huiskamer. Zij zaten stil op hun stoel, ieder met een kopje thee. Ik stond op de bruine planken in de gang. De deur van de huiskamer stond open, de andere deuren waren dicht. De gang was donker en koud. Trude en mevrouw G. keken naar buiten. Ze bewogen niet. Ze spraken niet. Ik hield mijn adem in om te horen of zij nog ademhaalden.

Trude zei dat het toch niet zo erg was als ik weinig at, dat het wel zou veranderen. In het kamp had ik ook weinig gegeten.

Mevrouw G. zei: 'Als hij niet goed eet, gaat hij dood. Hij moet goed eten.'

Trude zei dat ze er niets aan kon doen. Zij moest weg. Ik moest huilen. Bij het avondeten at ik niets. Ik moest met mijn bord naar de slaapkamer. Na een tijdje kwam tante Lisa. Zij wilde mij voeren. Zij vroeg waarom ik niets wilde eten. Ik zei dat ik geen trek had en dat het te veel voor mij was. Zij zei dat ik het moest opeten. 'Je bent bijna acht, je bent geen klein kind meer.'

Ik nam een hap en ik moest bijna kotsen. Ik zei dat het in de slaapkamer zo heet was. Tante Lisa trok mij zachtjes naar zich toe en vroeg waarom ik die middag zo gehuild had. Zij kwam met een lepel vol eten naar mijn mond. Ik draaide mijn hoofd opzij. Zij legde de lepel weg, pakte mijn hoofd zacht tussen haar handen en zei, met haar hoofd knikkend: 'Je moet toch wat eten. Anders ga je dood. En wij willen je graag houden.'

Zij trok mijn hoofd naar zich toe en gaf een kus op mijn mond.

Mijn benen trappelden. Mijn handen pakten het bord en smeten het op de grond. Ik trapte erop, ik huilde en ik schreeuwde: 'Je hebt op mijn mond gekust. Nu ga ik dood. Dat heeft mijn moeder zelf gezegd.'

Braaksel vulde mijn mond. Ik stikte bijna. Toen gulpte het op de grond. Het spetterde op haar benen. Zij zei: 'Kijk nu toch. Ruim het maar op. Je bent geen kind meer.'

Ze gaf mij een doek. Ik begon schoon te maken.

Aan mijn pleegouders
die heel wat met me hadden
uit te staan.

Amsterdam,
19 november 1977,
19.00 uur.

Inhoud

I

Vergissing

Harlekijn

Kruidenier

Glazenwasser

II

Pont

Meneer Paul

Muiderpoort

Blanke top

Verzamelplaats

III

Keuken

Taart

Lange neus

Schaduw

Ketelhuis

IV

Soep

Soldaten

Aardappels

Slachting

Ziekte

V

Mokum

Tante Lisa